

Vercseg Ilona

**LEGALÁBB ENNYIT
A KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉSRŐL**

Módszertani segédlet a közösségi egészségtervek készítéséhez

Az Egészségfejlesztési módszertani füzetek kiadványsorozat kötetei

1. Az egészségfejlesztés alapelvei (Az egészségfejlesztés alapvető nemzetközi dokumentumai)
2. Korszerű törekvések az egészségfejlesztésben
3. Egészségfejlesztés régiókban és településeken
4. Dr. Füzesi Zsuzsanna – Dr. Tistyán László: Egészségfejlesztés és közösségfejlesztés a színtereken
5. Vercseg Ilona: Legalább ennyit a közösségfejlesztésről
6. Kutatás-monitorozás, értékelés az egészségfejlesztésben
7. Az egészséghatás vizsgálat

Sorozatszerkesztők: Dr. Kishegyi Júlia és Dr. Makara Péter
Szakmai Lektor: Dr. Gyárfás Iván

Készült a Nemzeti Népegészségügyi Program keretében
Kiadja az Országos Egészségfejlesztési Intézet, 2004
Felelős kiadó: dr. Misz Irén Írisz
Kontrollszerkesztő: Marton Éva
Korrektor: Mán-Várhegyi Réka

ISBN 963 86595 6 4

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	5
I. KIINDULÓPONTOK A KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS MEGÉRTÉSÉHEZ	7
1. Az eszmék és értékek világa - közösség és fejlődés	7
A közösség, mint lokális fogalom	7
Lokalitás, szomszédság	8
A közösségfejlesztés fejlődés-koncepciója:	9
2. Civil társadalom - társadalmi mozgalmak, reformok	10
A modern közösségiség	10
A modernizáció és a demokrácia	11
Az állampolgár és a civil társadalom	12
3. Szakmatörténeti megközelítés	12
II. KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉSI ALAPELVEK	15
III. LÉPÉSJAVASLATOK	18
A közösségfejlesztési folyamat és a fejlesztői szerepek	18
IV. MUNKAMÓDOK ÉS MÓDSZEREK	20
A cselekvők táguló köre	20
A módszerek helyes megválasztásának „művészete”	21
1. A közösségek feltárása	22
A közösség erőforrásainak elemzése	25
SWOT-analízis (Strenght, Weaknesses, Opportunities, Threats)	26
2. A helyi lakosság és szervezeteinek aktivizálása	26
Helyi önszervezőkörü mozgalmak	27
Tankatalógus	28
A svéd tanulókör	31
A párbeszédkörök	32
Szívességszolgálatok, önkéntes szolgálatok	36
Jövőműhely módszer (Jung, Millert, 80-as évek)	40
Az interjú	44
Nyilvános közösségi beszélgetések	46
A közösségi felmérés	48
A leggyakrabban érintett helyi témák	49
A kérdőív megalkotása	50
A véglegesített kérdőív szétosztása és összeszedése	52
A fogadtatás	53
A közösségi folyamat dinamikája	54
A nyilvánosság folyamatos szervezése	54
A kérdőívek értékelése	55
A cselekvési terv	56
Képzések, a feladatok elvégzésére való képessé tétel,	57
Partnerség építése	58
Új civil szerveződések megalakulása	58
Közösségi tanácsok	59
Koordináció	59
Felhasznált irodalom	60
Javasolt irodalom	62

Tanultátok-e a számokat?

*Bizony számok az emberek is,
Mintha sok 1-es volna az irkában.
Hanem ezek maguk számolódnak
És csudálkozik módfölött az irka,
Hogy mindegyik csak magára gondol,
Különb akar lenni a többinél
S oktanul külön hatványozódik,
Pedig csinálhatja a végtelenségig,
Az 1 ilyformán mind 1 marad
És nem szoroz az 1 és nem is oszt.*

*Vegyetek erőt magatokon
És legelőször is
A legegyszerűbb dologhoz lássatok –
Adódjatok össze,
Hogy roppant módon felnövekedvén,
Az Istent is, aki végtelenség,
Valahogyan megközelítsétek.*

József Attila: A számokról

BEVEZETÉS

Az a tevékenység, amelyet ma közösségfejlesztésnek nevezünk, a haladásért folytatott évszázados társadalmi küzdelmekben és egy körülbelül száz évvel ezelőtt kezdődött humán segítő szakma történetében keresheti gyökereit.

1. Induljunk ki magából a szóösszetételből, s közelítsünk az *eszmék és értékek* felől! A *community development*, vagyis a közösségfejlesztés kifejezésről azt gondolhatnánk, hogy akkor használjuk, amikor a közösség gyengül, erőtlenedik, de azt, mint értékeset, a folyamattal szemben fejleszteni szükséges. Az eredeti kifejezés nem csak közösségfejlesztésnek fordítható, hanem *közösségi fejlesztésnek* is. Mindkét változat, különösen a második, kínál egy pozitív, optimista értelmezési lehetőséget, amennyiben azt sugallja, hogy a közösség képes fejleszteni önmagát.

A közösségfejlesztés jelentésének megközelítése folytatható a *közösség* és a *fejlesztés* fogalmak tisztázásával, a magunk, a tudományterületünk számára való értelmezésével. Meg kell jegyeznünk, hogy egyéb fogalmak etimológiájának, tartalmuk történeti változásának körülménye is indokolt lenne, hiszen a közösségfejlesztésben mindazok az ideálok és értékek kifejeződnek, amelyek az éppen aktuális társadalmi környezetben megjelennek. „Humanitáriánus szempontból a közösségfejlesztés úgy tekinthető, mint a közösség, a kölcsönös segítségnyújtás, a társadalmi támogatás keresése, az ember felszabadítása egy elidegenedett, elnyomó, versengő és individualista társadalomban.” (Campfens, 1997)

2. Ha a közösségfejlesztést *társadalmi reformkoncepcióként* értelmezzük, amely a jobb és igazságosabb társadalomért folytatott küzdelem mozgató rugója, s amelyet önkéntesek és szakemberek egyaránt képviselhetnek - együtt és külön, de mindenképp cselekvően -, akkor a közösségfejlesztés története a modern kor társadalmi haladásért folytatott küzdelmeibe ágyazódik, s vizsgálata elválaszthatatlan a demokratikus, állampolgári, politikai és szociális jogokat biztosító társadalom kialakulásáért folytatott küzdelmek vizsgálatától.

„Az ipari kapitalista társadalom fejlődése az állampolgárisággal, demokráciával és a civil társadalom jogaival kapcsolatban folytatott csatározásokkal járt együtt. Ezek a felkelések, utcai tüntetések és kampányok gyakran váltak meghatározó társadalmi mozgalmakká.” (Grayson, 2000)

A választójogokért, a munkáért és megfelelő bérért folytatott tüntetések, sztrájkok, szakszervezeti akciók; a munkához való jogért, a kisebbségek jogaiért, a nők egyenjogúságáért, a környezetünk védelméért folytatott küzdelmek mind-mind civil kezdeményezésre létrejött közösségi, társadalmi megmozdulások és mozgalmak, amelyek társadalmi változásokat érnek el a különféle természetű (politikai, gazdasági, kulturális) és szintű (országos, helyi) hatalommal szemben. A progresszív intellektuális hagyományok, a civil társadalom fejlődésének vizsgálata tehát éppoly fontos lehet a közösségfejlesztés jelentésének leírásához, mint alapvető értékeinek, eszméinek, koncepcióinak vizsgálata.

3. Ha *új segítő szakmaként* határozzuk meg a közösségfejlesztést, akkor elsősorban szakmatörténetet kell vizsgálunk, vagyis azt, hogyan alakult ki a közösségi beavatkozás szakszerű módja és szervezett rendszere. Természetesen ez a megközelítés nem választható le teljesen sem az eszmék és értékek, sem a civil társadalmi hagyományok és mozgalmak világáról, hiszen a szakmai beavatkozás éppen ezekkel kölcsönhatásban alakult ki, s arra épült, hogy az adott (helyi) társadalom kezdeményező- és cselekvőképessége milyen mértékű, illetve mennyiben szorul szakmai támogatásra.

I. KIINDULÓPONTOK A KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS MEGÉRTÉSÉHEZ

1. Az eszmék és értékek világa - közösség és fejlődés

A *közösségfejlesztés* szóösszetétel értelmezését tehát nem kerülhetjük el. A *közösség* fogalmára különböző jelentésváltozatok rakódtak a történelem során. Gyakran, a közeli múltban is megesett, hogy a közösségiség magasra emelt, ideologikus mércéjét meg sem közelítette a társadalmi gyakorlat, így az ideál elvont, eszményi maradt. A *fejlesztés* szótól való ódzkodás is negatív történelmi tapasztalataink következménye, hiszen sokan átéltük, miként akartak belőlünk „új típusú embert” fejleszteni, nevelni. Mindezek a történelmi tapasztalatok is szükségessé teszik a fenti fogalmak leporolását, újraértelmezését. Ehhez hozzájárulnak újonnan szerzett történelmi tapasztalataink, amelyek merőben új társadalmi értékeket tulajdonítanak a két fogalomnak. S szükséges a fogalmak elemzése azért is, mert ezek a közösségfejlesztés szó összetevői, amelyben a közösség leggyakrabban úgy kap értelmet, mint hiány, mint ami nincs, de kívánatos, hogy legyen, sőt előhívható, fejleszthető.

A közösség és a fejlődés fogalmak részletesebb vizsgálatára jelen füzet terjedelmi keretei között nincs lehetőségünk, de nincs is rá szükség, mert azt már másutt meg tettük (ld. a Varga-Vercseg: *Közösségfejlesztés* c. könyvben a vonatkozó fejezeteket). Ebben a tanulmányban az ott leírtakat csak akkor szeretnénk ismételni, ha az feltétlenül szükséges.

A közösség, mint lokális fogalom

A közösség fogalmát a közösségfejlesztés nem csoportelméleti és nem ideologikus értelemben használja, hanem *lokálisba gyökerezően és funkcionálisan értelmezi*. Gondoljunk arra, hogy a közösségiség szempontjából ideáltipikus görög poliszokban a közösség szó egyaránt jelentette az emberek összetartozását, együttműködését (katonai és politikai téren is) és helyhez kötöttségét. A magyar közösség szó alakváltozata a *község* szó. Ez így van az angol nyelvben is, ahol a közösség (*community*) szó jelölheti a települést (*local community*) és az embercsoportot (*community group*) is. A német nyelvben, a *Gemeinde* és a *Gemeinschaft* szavakban is megtalálható ez a bizonyos helyhez kötöttség, mint ahogy azt a közösségelmélet egyik legfontosabb teoretikusa, Ferdinand Tönnies kifejti. A *Gemeinde* szó máig megőrizte eredeti értelmét, amelyet talán a *neighbourhood*, vagyis szomszédság kifejezésekkel lehet legjobban visszaadni. Úgy gondoljuk tehát, hogy a közösség egy lokális fogalom *is*.

Elfogadva Roland L. Warren amerikai szociológus funkcionális elméletét (1957), úgy gondoljuk, hogy a közösség olyan társadalmi alakzat, amely az alábbi öt funkcióval rendelkezik:

- szocializáció, amelyen keresztül a közösség bizonyos értékeket olt tagjaiba;
- a gazdasági boldogulás elősegítése, hiszen a közösség megélhetési lehetőséget biztosít a tagjainak;
- a társadalmi részvétel elősegítése, kielégítve a társasági és társadalmi élet iránti általános igényt;
- a társadalmi kontroll elősegítése, hiszen a közösség megköveteli szabályainak, normáinak betartását;
- a kölcsönös támogatás elősegítése, amely során a közösség tagjai megvalósítják azokat a feladatokat, amelyek túl nagyok vagy túl sürgősek ahhoz, hogy azokat egy személy kezelni tudja.

Warren szerint az egyszerű tanyáktól a nagyvárosokig a közösségnek ez az öt funkciója jelenik meg számtalan formában, hol formálisan, hol informálisan.

Funkcionális fogalomként értelmezzük a közösséget azért is, mert úgy gondoljuk, hogy a közösségek a civil társadalom alapintézményei, a demokratizmus gyakorlóterepői, a hatalom alternatívái, mivel olyan szolgáltatásokat is megszerveznek, amelyeket az állam nem tud, vagy nem akar megszervezni.

Lokalitás, szomszédság

A lokalitásról a közösségiség kapcsán már volt szó. Tartja magát az a vélemény, hogy a modern társadalmakban a lokalitás szerepe erősen csökken, mert a térbeli távolságok ma már könnyen leküzdhetőek a modern kommunikációs és közlekedési eszközöknek köszönhetően. Eszerint a helybeliségnek a globalizáció korában már nincs olyan nagy szerepe, mint korábban, a zárt társadalmak idején volt. Ezzel szemben komoly elméletek igazolják azt, hogy a lokalitás szerepe nő, egyrészt pontosan a modern kommunikációs eszközök révén, hiszen ma már nem feltétlenül szükséges bejárni a munkahelyre azért, hogy faxolni, telefonálni tudjunk, vagy számítógépes kapcsolatban legyünk másokkal. A munkanélküliséggel, a részmunkaidős foglalkoztatás növekedésével, az állandóan emelkedő utazási költségek miatt egyre több ember él otthon, tehát bizonyos értelemben kialakul egy újkori röghöz kötöttség is. (Henderson, Thomas, 1987) Ezt igazolja a területfejlesztésben tapasztalható kistérségi és regionális politika térhódítása is.

Az egyes tájegységeken, például Erdélyben még ma is élő *szomszédságok* kifejezést a kisebb települési összetartozásra használják. Ezt a kifejezést a városépítészet bevette szakaszavai közé, és azt az igyekezetét jelöli vele, hogy az átláthatatlan városokat kisebb, otthonosabb egységekre bontsa. Rájött arra, hogy a szomszédságok szerepe mennyire fontos, s ahol ilyen nincs, ott nagy szükség lenne a kialakulásukra, hiszen az emberek társadalmi részvételéhez leginkább a lakóhelyük adhat megfelelő kereteket.

A szocializmus központosított és hierarchizált rendszerében sokáig szó sem lehetett a nyugati városzociológiában olyannyira elterjedt lokalitásról, a helyi közösségekről vagy legkisebb alegységeiről, a szomszédságokról. A nyolcvanas évek elején íródott, a helyi társadalommal és helyi hatalommal foglalkozó elméleti és empirikus szociológiai munkáknak, valamint az első, a helyi társadalom egészére kiterjedő, helyi közösségeket fejlesztő kísérleteknek éppen az volt az újdonsága, hogy felfedezték a lokalitást, mégpedig a maga komplexitásában. Kimondták, hogy egy atomizálódott, nem strukturált, nem szervezkedő, nem összefogó (helyi) társadalom védtelen a hatalommal szemben, és általa szinte a végletekig függőségben tartható. Ám az elméleti és gyakorlati munka csakúgy, mint az állampolgári cselekvés lehetőségeinek kitágítása, csak egy demokratikus társadalomban képes befolyásolni az össztársadalmi működést.

A közösségfejlesztés fejlődés-koncepciója:

- Nem hiszünk abban, hogy a gazdasági növekedés meg fogja oldani a helyi közösségek problémáit. Sőt, úgy tapasztaljuk, hogy a gazdasági növekedés nemhogy nem könnyíti meg az emberiség életét, hanem még fokozza is a környezeti problémákat, a szegénységet, az emberek egymás elleni kijáratottságát.
- Egyetértünk az angol közgazdással, Ernst F. Schumacherrel (1966), aki szerint „a fejlődés nem a javakkal kezdődik, hanem az emberekkel, *az emberek tanultságával, szervezetségével és fegyelmével.* E három nélkül minden erőforrás rejtett, kiaknázatlan, pusztá lehetőség marad.”
- A közösségfejlesztés fejlődés-koncepciója sokban megegyezik a *fenntartható fejlődés* fogalmával. A kicsi, a hagyományokhoz, a tapasztalatokhoz kapcsolódó helyi és lehetőleg közösségi megoldásokban hiszünk, amelyekben megjelenik az önszerveződés és az önszervezés, s amelyekhez szükséges a korábbi tudás továbbfejlesztése, a művelődés, a nyitott gondolkodás és a cselekvő életforma.

- Úgy gondoljuk, hogy nekünk a nem állami szintű együttműködésre kell helyeznünk a hangsúlyt, tehát a pénz és a nagyhatalmak által irányított világot egy nem államilag (együtt)működő világ felé kell közelítenünk. Lehet, hogy mindez utópisztikusan hangzik, de ezek a törekvések kis részben már megvalósultak, vagy legalább megfogalmazódtak, gondoljunk csak a riói környezetvédelmi konferenciára vagy a koppenhágai nonprofit találkozóra. Megkezdődött tehát egy globális összefogás. Jól tudjuk, hogy ez milyen törékeny dolog, de mégis, ennek a nagyhatalmak és a pénz által szabályozott világnak változnia kell, s úgy érezzük, hogy amit megtehetünk, azt meg kell tennünk a változás érdekében.
- Végül és mindezekkel összhangban úgy gondoljuk, hogy az emberek gazdasági, politikai vagy kulturális kiszolgáltatottságának, függőségének csökkentését elő kell segíteni, s a közösségfejlesztés ebben is segítségünkre lehet.

A meglévő és újratermelődő egyenlőtlenségek mérséklésére mi lényegében egy tág értelemben felfogott *közösségi művelődést* állítunk fejlődés-konceptciónk középpontjába, azért, hogy az emberek öntudatosabbak legyenek, látókörük szélesedjen, cselekvőképességük növekedjen, mert az atomizált és közönyössé tett tömegek kiszolgáltatottsága és függése az azzal visszaélő, azt kihasználó érdekcsoportoknak kedvez.

2. Civil társadalom - társadalmi mozgalmak, reformok

A modern közösségiség

Láthattuk, hogy a modern közösségiség egy aktív viszonyt jelent. Bizonyos közösségekbe beleszületünk, más közösségeket mi választunk magunknak. A mai közösségiség egy keresett és megtalált, önmagunk által szervezett és életben tartott közösségiség.

Az önszervező tevékenység a megtartó és szabályozó hagyományos közösségekből a modern tömegtársadalmak bonyolult viszonyrendszerébe jutott embernek adatik meg. Önmagunk irányítása és szervezése autonómiánk függvénye, ez pedig azon múlik, hogy milyen gazdasági, illetve társadalmi berendezkedésben, fejlettségben élünk. Az önszerveződés két fő társadalmi feltevétele a *modernizáció* – mivel a gazdasági, társadalmi, politikai modernizáció esetén alakulhat ki a személyiség modernizációja – és a *demokratikus társadalmi berendezkedés*. A személyiség modernizációja együtt jár az iskolázottság növekedésével; a tájékozottság, a hírellyátottság szintjének emelkedésével;

a fatalizmus és a tehetetlenség érzésének csökkenésével; az emberi autonómia igényének és meglétének erősödésével; a passzivitással szemben a teljesítmény-motiváció erősödésével. Az önszerveződés napjainkban azt jelenti, hogy a vele élni tudó ember képes kihasználni a társadalom adta lehetőségeket, és szembe tud nézni a rá váró kihívásokkal.

A modernizáció és a demokrácia

A megvalósult szocializmus – célkitűzéseivel ellentétesen – csak részlegesen biztosította a modern közösségiség feltételeit. A térségben megindult a modernizáció, az iparosítás magával hozta a nagyobb fokú városiasodást, átalakult a munkamegosztás, a foglalkozási szerkezet, lehetővé vált a nagyfokú mobilitás. Az iskolakötelezettséggel és az oktatás ingyenessé tételével növekedett az iskolázottság. Mindez a személyiség modernizációjára is hatott, de felemás módon. Csökkent a vallásosság mértéke, de nem fokozatosan és nem magától, hanem az ateista propaganda és nyomás hatására. A hírellátottság iránti igény fokozódott, ám az elérhető hírek, sőt az irodalmi, tudományos művek és a művészeti alkotások az elit által megszűrt módon kerültek társadalmi használatba.

Ami az önszerveződés másik társadalmi feltételét, a demokráciát illeti, elmondható, hogy valóságos demokrácia hiányában a közösségiségnek éppen a társadalmi vonatkozása csorbult. Nem volt lehetőség a közéletre és a társas életre egyaránt kiterjedő *társadalmi részvételre*. Ami a társas életet illeti, a 60-as évektől kezdve számos közösségi élménye volt az embereknek, ám ezek a kulturális, szabadidős és sporttevékenységekre, illetve a kortárs csoportokra szorítkoztak (azokon belül is szinte kizárólag az ifjúsági és nyugdíjas klubokra gondolhatunk, hiszen a munkaképes korú lakosság nem nagyon szerveződött közösségbe). Azáltal, hogy az egyénnek nem lehetett, illetve nem volt befolyása az egészre, a *homo politicus*, az állampolgár passzivitásra volt ítélve. Ennek következtében egy sajátos kelet-európai individualizmus alakult ki. Az emberek egyre inkább csak azt nézték, hogy mit vehetnek el a társadalomtól, semmint azt, hogy mit tehetnének hozzá. Az emberi kapcsolatok jobbára leszűkültek családi és szomszédsági kapcsolatokra, s fokozatosan erősödött a társadalmi izoláció. A nemzeti és helyi identitás sokat veszített jelentőségéből a „múltat végképp eltörölni” ideológiája és az internacionalizmus – önmagában nem kifogásolható, de az egyéni identitást háttérbe szorító – eszméje miatt. Ezzel összefüggésben a centralizált hatalom és elosztás miatt a lokalitás is értelmezhetetlen fogalommá vált, hiszen helyben nem volt pénz, nem születtek döntések, a népképviselő formális volt.

Az állampolgár és a civil társadalom

A modern közösségiség alapja az *állampolgár*, vagy ahogyan a civil társadalom eszméjének egyik fő teoretikusa, Ralf Dahrendorf nevezi: a közpolgár, a közügyekben részt vállaló individuum. „A civil társadalom a citizenek (közpolgárok) társadalma, akiknek jogaik vannak, akik elfogadják kötelezettségeiket, és akik civil és civilizált módon viselkednek egymással. Olyan társadalom, amely arra törekszik, hogy senki ne legyen kirekesztve, és amely tagjainak az odatartozás érzését és a szabadság alkotmányát biztosítja.” (Dahrendorf, 1997)

„A civil társadalom kulcsszereplője a jogokkal és kötelességekkel rendelkező individuum, aki a közjó és saját maga érdekében kész alávetni magát az együttműködés és szolidaritás játékszabályainak, azaz *kész szuverenitásának egy részéről önként lemondani.*” (Alexander, 1998)

Közege a *civil társadalom*. „Az embereknek kötődésre és választási lehetőségekre van szükségük ahhoz, hogy életlehetőségeiket a maguk teljességében élvezhessék... Ezek a kötődések az autonóm társulások variációit igénylik, amit civil társadalomnak nevezünk.” (Dahrendorf, 1997)

„A civil társadalom ... egy közszféra, a szolidaritás szférája, ahol különböző érdekek artikulálódnak, feszülnek egymásnak, ahol konfliktusok zajlanak egyének, csoportok, szervezetek között... A civil társadalom ezeknek a viszonya, tehát egy reflexivitás, s nem pedig a szervezeteknek az összessége. Az egymásra való kölcsönös reagálás a fontos, ez generál egy erőteret, amiben tulajdonképpen létrejön a civil társadalom.” (Miszlivetz, 2000. Ő idézi Dahrendorfot és Alexandert is hivatkozott cikkében.)

A közösségeink megszervezéséhez szükséges *aktivitás, önszerveződés* a civil társadalom közegében zajlik.

3. Szakmatörténeti megközelítés

A közösségfejlesztési szakma kialakulásának és fejlődésének története azt mutatja, hogy ez a foglalkozás a legszorosabb összefüggésbe hozható a demokráciával, a civil társadalom kialakulásával és működésével.

Az angol történet három forrást jelöl meg kiindulópontként. (Gilchrist, 1999) Az első az önszerveződés és a szolidaritás, a mikro-szintű társadalmi együttműködés világa, amely elsősorban a rokonok és a szomszédok körében zajlik. A második a kölcsönös segítség, az ipartestületek és egyesületek segítségnyújtásának immár formalizált, társadalmi cselekvési tere. John Grayson azt állítja, hogy az

angol történet a demokráciáért és az emberi jogokért folytatott küzdelem során alakult ki. (Grayson, 2000) A harmadik a jótékonykodó emberek tevékenysége, azoké, akik önként igyekeztek segíteni a kevésbé szerencséseken. A 19. századi jótékony szervezetek és az 1884-ben induló híres *settlement mozgalom* – amely szinte azonnal, 1889-től meghonosodott Amerikában is – adták az emberbaráti munka formalizált kereteit. A settlement házak olyan közösségi-szociális központok voltak, amelyek a kor szintjén fogalmazták és szervezték meg a később szakosodó, önálló intézményrendszert kiépítő oktatási, kulturális, szabadidős, sport, egészségügyi és szociális tevékenységeket. Magyarul népházaknak nevezték őket, 1910-ben a Vág utcában, 1912-ben Újpesten (Szociális telep) nyíltak meg. (Schiffer, 1977)

Az 1900-as évektől a kormányzat felismerte az emberbarátok tevékenységének társadalmi hasznát, és támogatni kezdte munkájukat. Ez az államilag támogatott közösségfejlesztés kialakulásának kezdete, amely a harmincas évektől az ötvenes évekig szorosan kötődött a lakásügyi programokhoz, ezen belül is főleg azokhoz a folyamatokhoz, amelyek során az emberek a városokból új lakónegyedekbe, illetve új városokba költöztek. A közösségfejlesztők feladata az volt, hogy segítsenek az új negyedekben kialakítani a *közösségi szellemet*, és segítsenek az embereknek önmagukon segíteni. A hatvanas évekig a közösségfejlesztés, a közösségi munka úgy tekintett önmagára, mint a szociális munka megelőzéssel foglalkozó ága, ám később, a hetvenes évektől, fellendülés következett be. „Ennek oka egyfajta civil nyughatatlanság volt, a kormányzattal való elégedetlenség, ugyanakkor a kormányzat részéről is megfigyelhető volt valamiféle elszánás arra nézvést, hogy szolgáltatásaira új megoldásokat keressen”. (Twelvetrees, 1997) Nem mellőzhető az angol gyarmatokon végzett közösségfejlesztési munka hatása sem. Kezdeményezések történtek az emberek döntéshozatalbeli részvételének elősegítésére, a helyi, szomszédsági fejlesztésre. A közösségfejlesztés, a közösségi munka fokozatosan önálló szakmává vált. A kormányzat számos közösségfejlesztési projektet finanszírozott hátrányos helyzetű területeken, közösségfejlesztők, közösségi munkások ezreit alkalmazva a helyi emberekkel folytatott munkára, s lényegében ez a munka vezetett el a mai gyakorlathoz. (Gilchrist, 1999)

Az amerikai történet a 19. század második felétől robbanásszerűen lezajlott városiasodást jelöli meg kiindulópontként. (Gergely Attila, é.n.) Ennek egyik, súlyos társadalmi problémákat kiváltó következménye az volt, hogy a gyökereiktől elszakított, falusból hirtelen városivá váló tömegek körében addig sosem látott méretű elszegényedés és nyomor ütötte fel a fejét. A filantrópok, a reformerek és a legkülönfélébb önkéntes egyesületek erőfeszítéseinek eredményeként új kormányzati- és önkéntes szervezetek alakulnak... Pénzsegélyek, szociális szolgáltatások, törvények születnek a hátrányos helyzetűek védelmére, az

egyéni jogok biztosítására és a méltányosabb elosztásra. A szegények felemeléséért folytatott munka hamar szakosodik és szakmásoodik. Harc indul a gazdasági alapok megteremtéséért és a szolgáltatások összehangolásáért: közösségi pénztárak, népjóléti hivatalok alakulnak. Ezek szakmai vezetői a huszas évek közepétől egyre többször *közösségszervezésnek* (community organization) neveztek tevékenységüket, hogy megkülönböztessék tevékenységüket az egyéni eset- vagy csoportmunkát végző társaiktól. Munkájuk a lakóterületi közösségek társadalmi problémáinak kezelése volt.

A szakma fejlődésének újabb és újabb lendületet adott:

- az első világháború utáni gazdasági válságot követően Roosevelttel *New Deal* programja: állami támogatások, társadalombiztosítás, állami lakásprogram és szövetségi törvények például a szakszervezeti jogok védelmére;
- a második világháborút közvetlenül követő, a feketék, latin-amerikaiak és puerto ricóiak társadalmi akciói - *Harc a szegénység ellen* -, amelyeket a szövetségi és helyi kormányok is támogattak;
- új terület jelentkezik a hatvanas, hetvenes évek társadalmi válsága által kikényszerített szociális, segélyezési, városfelújítási programok hatására, ez a *társadalmi tervezés*, amit új szociálpolitikának is neveznek. (Perlman - Gurin, 1993)

A magyar történetben is vannak hagyományai az ön- és az egymáson való segítségnek, gondoljunk csak a kalákában épülő házakra, vagy egyszerűen a viszont segítség máig élő gyakorlatára. Hagyományai vannak az egyesületi életnek, lásd a 48-as olvasóköroket, az ipartestületeket, a kaszinókat. Nagy múlt-ra tekint vissza a jótékonykodás gyakorlása (egyházi jótékonyosság, az értelmiség küldetéses szerepe, a népi írók mozgalma, szociográfia, szabadművelődés, népművelés és felnőttoktatás, vagy akár a baloldali munkásmozgalom ilyen irányú tevékenysége), s reformerekben sem volt hiány soha. Az iparosodás okozta városiasodás nálunk is hasonló változásokat hozott, mint másutt (új negyedek, városok), s a rendszerváltás okozta gyökeres átalakulás nálunk is kitermelte a létminimum alatt élők, a munkanélküliek tömegeit. Mi is tudunk példákat felmutatni szinte minden típusú javaslatra és programra, ám ezek egy, az egész társadalmat átfogó *demokratikus társadalmi berendezkedés hiányában* kevésbé tudtak befolyást gyakorolni a hatalomra, a társadalompolitikára, a törvényhozásra, a szponzorálási gyakorlatra, mint a régi demokráciákban. A korszerű megoldások inkább kivételként illetve kísérletként jelentek meg, mintsem az állam által fontosnak elismert, támogatásra és fejlesztésre érdemesnek tartott megoldásokként. Az öntudatos „civilség”, az állampolgárok mozgalmi és szervezeti még nem képesek tömegméretekben működni. Bizonyára ezért van

az, hogy egészen mostanáig nem dolgoztak ki új, szakmásítható megoldásokat, vagy ha igen, az állam nem emelte ki ezeket a maguk partikularitásából, s nem segítette kiterjedt társadalomjobbító gyakorlattá szervezni azokat. A magyar történetből hiányzik az a széles körű alulról építkezés, amely társadalmi mozgalmakat, civil aktivitást és ezzel egyidejűleg társadalomjobbító technikákat, szakmákat is létrehoz, s amelyet a demokratikusan választott döntéshozatali szervezetek (és nem a politikai hatalom) a maguk eszközeivel erősítenek, támogatnak. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a magyar történet inkább a szakmai reformerek kezdeményezése nyomán önállósult, mintsem társadalmi mozgalmak szakmai intézményesülése révén alakult ki.

II. KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉSI ALAPELVEK

A közösségfejlesztés a közösség önmaga által való fejlesztését jelenti. A kifejezés azt a demokratikus szemléletet tükrözi, hogy egy közösség – s ez esetben legfőképpen lokális közösség, vagyis szomszédság, település, kistérség, megye, régió – önmaga fejlődési irányainak meghatározása érdekében képes a kezdeményezésre, és képes cselekvő módon részt venni saját fejlesztésében. Amikor a közösségi szinteket megjelöljük, elsősorban a lakosság önszervező és önszervező intézményeire gondolunk: összejárási szokásaira, ön- és egymást segítő tevékenységére, szervezeteire, az általuk működtetett helyi nyilvánosságra, s a mindezt összefogó bizalomra és rendszeres kommunikációra. Természetesen ugyanilyen fontosak a közösség *más szereplői is*: az önkormányzatok és a kisebbségi önkormányzatok, az önkormányzati társulások és ezeknek a szervezeteknek a szakosodott intézményei, valamint a helyi gazdasági élet szereplői, s végül mindaz a külső kapcsolatrendszer, amelyet valamennyi szereplő együttesen működtet.

A helyi közösségi problémák keletkezhetnek helyben, a kistérségben, de nagyobb földrajzi egységben, a megyében, a régióban, sőt globálisan is. Nyilvánvaló, hogy valamennyi helyben megjelenő problémát nem lehet kizárólag helyben orvosolni. Döntő viszont, hogy egy helyi közösség képes-e felismerni a másutt keletkezett és helyben is lecsapódó problémákat, tud-e megoldásukhoz eljárás módokat rendelni, s meg tudja-e nyerni a közösség tagjait és intézményeit, valamint a szükséges külső partnereket az együttműködéshez? Úgy is feltehetjük a kérdést, hogy eléggé tudatos-e egy közösség önmaga ismerete, saját akarata és lehetőségei vonatkozásában, s ha igen, vajon van-e benne elég akarat, fegyelem, kitartás, hogy saját felismert céljai érdekében megszervezze önmagát, és folyamatosan informálódjon, tanuljon, kapcsolatokat építsen és cselekedjen? S az is kérdés, hogy vajon a cselekvés bonyolult folyamatát bátorítja és tá-

mogatja-e a szűkebb és tágabb közösség, a társadalom, vagy pedig az emberek csak azért küzdenek, mert úgy érzik, muszáj?

Mivel a jelenlegi segédanyag nem *policy* szempontú, tartalma szükségképpen nem terjedhet ki a társadalomirányítás befolyásolásának kérdéseire, de a témában két fontos publikációt ajánlunk figyelmébe az érdeklődő olvasónak (lásd Paul Henderson tanulmányát a Parola-füzetekben és az ún. Budapesti Nyilatkozatot). A továbbiakban magáról a helyi közösségről lesz szó, s arról, hogyan, milyen módszerekkel bírható aktivitásra.

Az együttműködő, önmagát fejlesztő közösség létrejöttének *feltételeit* vizsgálva kiemelünk néhány közösségfejlesztési szempontot. Fontos, hogy a közösség tagjai

- érzelmileg hogyan viszonyulnak saját lakóhelyükhöz, területi közösségükhöz;
- mennyire tudatosan élik meg ezt a viszonyt, van-e rálátásuk saját közösségük életére, vannak-e, s ha igen, milyenek viszonyítási pontjaik;
- tájékozottak-e saját lehetőségeiket és esélyeiket illetően;
- kritikai hozzáállásuk kiterjed-e a felelősségvállalás, a részvétel, a kezdeményezés és a cselekvés irányába, s ha igen,
- eljutnak-e elképzeléseik kialakításáig és egyeztetéséig, közös tervek létrehozásáig; s mindezek által
- emelik-e folyamatosan saját szervezetségi szintjüket, hogy a közösség fejlesztési elképzeléseit bizonyos ráségitéssel (tanulással, szakmai és anyagi támogatással) meg is valósíthassa?

A pozitív érzelmi viszonyulás szolgáltatja a legfontosabb feltételt ahhoz, hogy a helyi lakosok - ha jó alkalom adódik - kimozduljanak passzivitásukból, és elkezdjenek tevékenykedni a közjőért. A települési egészségterv készítésének folyamata például ilyen jó alkalomnak számít, de teremthetnek hasonlókat más programok is (például egy sokakat mozgósító, közösségi célt szolgáló rendezvénysorozat), vagy akár kívülről érkezett közösségfejlesztők is.

A negatív érzelmi viszonyulás is átfordítható pozitív cselekvésbe – igaz, sokkal nehezebben. Ez akkor következhet be, amikor a helyi lakosok rájönnek, hogy ha magukon nem segítenek, senki nem segít rajtuk, s ilyenkor nyitottá válhatnak az összefogásra. Ekkorra azonban a probléma sokszor már olyan méretűvé és annyira összetetté válhat, hogy azon önségítő cselekvés keretében már nem, vagy csak nagyon nehezen és kismértékben lehet segíteni. Ezért is nagyon fontos az, hogy a passzivitás, a beletörődés ne uralja el a településen élőket, mert csak aktivitással lehet folyamatosan előbbre jutni.

A helyi cselekvés érzelmi előfeltétele gyakran fejeződik ki a lakóhelyhez, a helyi történelemhez, de még inkább a tájhoz, az egyéni életúthoz és a szomszédokhoz történő ragaszkodásban. Olyan pozitív töltet ez, amelynek mozgósító erejére az esetek zömében számíthatunk.

A lakóhelyet illető tudatosság alatt egy, a helyi gondolkodásban fellelhető kritikai, civil beállítottságot értünk, amely a közjóra irányuló törekvések alapja. Közösségi munkások gyakran találkoznak kritikai hozzáállással, ám ez inkább olyan kritikai attitűd, amelyben az egyén vagy nem ismeri fel az egész közösséghez való viszonyát, a saját és társai közös felelősségét és cselekvési lehetőségeit; vagy olyan jelentéktelennek tartja azt az egész szempontjából, hogy nem is foglalkozik vele. Elmondható, hogy egy közösség múltjának, hagyományainak, emberi-társadalmi erőforrásainak, viszonyainak és lehetőségeinek (legalább hipotetikus) ismerete még számos felfedeznivalót tartogat számunkra.

Az esélyeket, lehetőségeket is a folyamatos tájékozódás és a rendszeres kommunikáció tárja föl. Az iskolarendszerű oktatásba és a felnőttképzésbe egyaránt beépülő, a helyi identitás tartalmáról és általában a demokráciáról szóló ismeretanyag; a speciális problémák megoldására irányuló felnőttképzés; a tanulmányutak más közösségeknél; a szektorok és szakmák közötti hazai és nemzetközi hálózatokban való részvétel; vagyis az egyre nyitottabbá váló helyi társadalom - különböző szempontokból, de mind rávilágítanak a közösség esélyeire és lehetőségeire. E tudás közösségi használatba vétele, az új szempontok rendszeres kommunikálása és megosztása a közösségben, segítik megvalósíthatóbbá tenni azt a nehéz kérdést, hogy milyen fejlődést szeretnénk elérni.

A felelősségvállalás és részvétel, a kezdeményező- és cselekvőképesség a közösségfejlesztés leglényegesebb területei. Ahol egy közösség tagjai elköteleződnek mindezek mellett, ott fokozatosan ki is alakul az együttműködő közösség, amelynek tagjai eljutnak az elképzelések egyeztetéséig, a közös tervek létrehozásáig, s megalakítják a megvalósításhoz szükséges közösségi szervezeteket.

A közösség szervezetségi szintje is kritikus feltétele az együttműködő, önmagát fejlesztő helyi közösségnek. A szervezetlenség az izolációnak, a megosztottságnak és a kiszolgáltatottságnak a talaja. A szervezetség ezzel szemben a közösségi kommunikációt és programcserét, az elköteleződést, a közösségi tervezést és cselekvést, az együttműködést segíti elő, és ezek is hozzájárulnak egy közösség szervezetségéhez. A külső rásegítés – képzés, szakértői vagy anyagi, pályázati támogatás – csak egyeztetett közösségi célok és az azokat megvalósítani akaró szervezetség esetén lehetséges.

A közösséghez való érzelmi viszony, tudatosság, szervezethez és az arra épülő közösségi cselekvés *fejleszhető*, és éppen ez a közösségfejlesztés feladata.

A közösségfejlesztés (community development) vagy közösségszervezés (community organization) felfogásunkban elsősorban szomszédságok, települések, térségek közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak, közösségeiknek és azok hálózatainak, valamint a helyi szükségletek mértékében a közösségfejlesztőknek is, akiknek bátorító, ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti, megerősítheti a meglévő közösségi erőforrásokat. (Varga, Vercseg, 1998)

A közösségfejlesztés *társadalmi funkciója* kettős: felszabadítja az emberek alkalmazkodási képességeit, és segít nekik abban, hogy javítsák, tökéletesítsék, változtassák környezetüket. Ez soha nem érhető el teljesen, mivel mind az emberek, mind a környezet változik, és minden egyes változás további alkalmazkodást követel az embertől. (Germain, 1985).

A közösségfejlesztés felfogható *prevenciós munkának* is, mert többek között célja a lokális közösségek megtartó erejének növelése.

Az Egészségterv a közösség önmaga általi fejlesztésének terve. Ahhoz, hogy ez a terv egyre körültekintőbb legyen, szükséges a közösség tagjai mind szélesebb körű részvételének biztosítása, vagyis bevonásuk, aktivizálásuk és képesítésük az együttműködésre.

E folyamat sikeres gondozásához kíván segítséget nyújtani ez a füzet.

III. LÉPÉSJAVASLATOK

A közösségfejlesztési folyamat és a fejlesztői szerepek

A közösségfejlesztési folyamat egy településen a lakosság vagy/és szervezeteinek megszólításával és bevonásával, aktivizálásával kezdődik, majd a problémák felismerésével és azok nyilvánossá tételével folytatódik. Ennek során mind többen kapcsolódnak a folyamathoz, és jutnak el a közösségben megfogalmazódó feladatok felismeréséhez és közösségi megoldásához, mégpedig ismereteik és képességeik fejlesztése útján, a lehetséges partnerekkel együttműködve. (Varga, 1988)

Varga szerint a *fejlődés* tulajdonképpen egy mozgásokkal teli közegben való meg.

A fejlesztői munka *első fázisában* tehát először is *új mozgásokat kell létrehozunk*. Ez elsősorban a lakosság és szervezeteinek bevonását jelenti: az érintett körzet megszervezését, a kapcsolatfelvételt, majd a kommunikáció kereteinek kialakítását.

A folyamatot kezdeményező közösségfejlesztő(k) főbb szerepei: kezdeményező, bátorító, ösztönző, interjú-készítő, nyilvános beszélgetéseket levezető, a folyamat kibontakozását módszertanilag segítő szakember(ek). (Baldock, 1974; Biddle, 1957)

A második fázis (ez persze történhet egyidejűleg is az első fázissal) az adott terület feltérképezése, a *helyzet feltárása*. Ezt a fázist hívjuk társadalmi-gazdasági diagnózissnak, de ennek a felállításában a közösség nem szakember tagjai is aktív szerepet vállalnak, hiszen ezt a tudást elsősorban nekik kell hasznosítaniuk. A legfontosabb a közösség önmagáról való tudásának feltárása és a problémák azonosítása, de fontosak a helytörténeti, településszociológiai, statisztikai, valamint a szakterületi és fejlesztési anyagok feltárása, s e tudás közösségi használatba vétele is.

Szerepek: katalizáló, koordináló, támogató, megerősítő, szakértő.

A harmadik fázis a közösség véleményének, késztetéseinek és cselekvési potenciáljának feltárása és a problémák mellé rendelése. Itt az a lényeg, hogy ezt a folyamatot nem a fejlesztő, hanem - szükség esetén, az ő segítségével - a közösség maga végzi.

Szerepek: módszertani szakértő, szervező.

A negyedik fázis a feltáruló feladatok közös rangsorolása, a problémamegoldó folyamatok tervezése, a cselekvési terv és az önszorgító projektek készítése.

Fejlesztői szerepek ebben a fázisban: elemző, tervező, fejlesztő.

Ötödik fázis: intézményépítés, új szervezetek életre segítése a helyi közösségben, új közösségi szervezetek megalakulása, képzések, a cselekvéshez szükséges attitűd kialakítása és a technikák elsajátítása, különböző helyi tevékenységek, projektek beindulása, az információs rendszer kialakítása, a nyilvánosság fórumainak létrehozása. A nyilvánosság érdeklődésének felkeltése, pr-tevékenység. Az önszervező folyamatok életben tartása, segítése.

Szerepek: tanácsadó, módszertani szakember, képző, szakértő.

A hatodik fázis a belső és külső partnerek megkeresése és aktivizálása: kapcsolatszervezés, hálózatépítés a helyi, országos és nemzetközi szervezetek között, konfliktuskezelés, érdekérvényesítés.

Szerepek: kapcsolatszervező, hálózatépítő, konfliktuskezelő, tárgyaló, agitátor, „ügynök”, „ügynév”, megbízásos tárgyalófél („követ”).

A hetedik fázis a szerteágazóvá vált munka koordinálása, az esetleg elakadó megvalósítások továbblendítése, a megvalósult folyamatok értékelésének és a továbblépés tervezésének segítése, szakmai segítségnyújtás a lokális társadalomfejlesztés szellemi infrastruktúrájának megeremtésében, a döntéshozók és a jogalkotás befolyásolása.

Szerepek: koordináló, facilitáló, lobbizó, érdekképviselő, tanácsadó.

A segítő beavatkozás nem más, mint a lehetőségek feltárása, és cselekvésbe fordítható aktualizálása. (Varsányi, 1999)

IV. MUNKAMÓDOK ÉS MÓDSZEREK

A cselekvők táguló köre

Mint az a folyamatból kiderült, célunk a (potenciális) cselekvők megtalálása és a lehető legszélesebb körre szervezése. A cselekvők *központi magja* a közösség véleményformálóiból áll össze, *szélesebb köre* pedig a fokozatosan körüjük csoportosulókból. (Biddle, 1965) A folyamat első fázisában elsősorban a közösségfejlesztő(k) és a központi mag tevékenykednek, majd ez az aktivitás kiterjed a folyamatosan bekapcsolódó, szélesedő körre, amely egyre inkább átveszi a kezdeményezést, és folyamattá szervezi a tevékenységeket.

A módszerek alkalmazásának tehát az a célja, hogy a közjó érdekében a lehető legtöbb lakost vonja be a közös gondolkodásba és cselekvésbe, vagyis tegye őket aktívvá – ezért is hívjuk a legnagyobb módszercsoportot *aktivizáló módszereknek*. A közösségfejlesztés egyik fő szakmaépítő törekvése, hogy a módszerek hatókörét tágítsa. A kisebb településeken (5000 lakosig) sikerrel alkalmazhatók az időigényes, *embertől emberig* módszerek, például az interjú és a már szélesebb körhöz is eljutó, de még mindig személyességen alapuló közösségi felmérés. Am táguló körökben – kistérség, megye, régió – ezeknek a módszereknek az alkalmazási lehetőségei fokozatosan csökkennek. Ezekben a szinteken az *embertől emberig* módszereket inkább a *szervezettől szervezetig* módszereknek kell felváltaniuk. A személyesség, a megszólítotttság, az élő kommunikáció természetesen itt is nagyon fontos, s ezeket szervezeti találkozókkal, közös ak-

ciókkal lehet hasonlóképpen biztosítani. A hazai közösségfejlesztés módszertani készlete még nem olyan kidolgozott a nagyobb lokalitások szervezésében, mint a kisebbekben, aminek társadalmi okai vannak. Gondoljunk arra, milyen nehezen vállalkoznak együttműködésre már a szomszédos települések, s a még belátható, átléhető nagyságrendű kistérségek is. Nincsenek még vagy csak most kezdenek alakulni tudatosan vállalt közös ügyek. De a lokális szervezetek közötti kommunikáció szervezése és a különféle módszerek kidolgozása azért is halad nehezen, mert még nincsenek, vagy csak nagyon kevés olyan civil szervezet van, amely a térségi közjóért akar dolgozni.

A módszerek helyes megválasztásának „művészete”

A közösség általi fejlesztés folyamatát tehát a rendelkezésre álló munkamódo-
dok (vagyis a folyamatban felhasznált eljárások kombinációi) és módszerek, technikák alkalmazása segíti. Mivel azonban a folyamat több szereplős, szerteágazó és gyakran hoz váratlan fordulatokat, a folyamat kezelésében mindig nagy szerepe van az egyéni ötleteknek és megoldásoknak, a rögtönzésnek, a próbálkozásnak. Fontos, hogy a váratlanul fellépő problémákra, fordulatokra, konfliktusokra a segítők természetesen reagáljanak. A módszerek megválasztásában használják megérzéseiket, de ugyanilyen fontos, hogy beavatkozásuk hatását figyelemmel kísérjék és elemezzék, mert csak így biztosítható a folyamat fenntarthatósága és előremozdítása.

Nem lehet tehát sematikusan alkalmazni a fejlesztés kidolgozott módszertanát. Más feladat hárul a közösségfejlesztésre, ha a helyi társadalom szervezett, s más, ha nem az vagy nem eléggé az.

Egy szervezett helyi társadalomban nem csak egy intézmény, az önkormányzat (és annak intézményei) fejt ki közösségi hatást, hanem a helyi civil mozgalmak, szervezetek is. Ha elegendő számú civil szervezet van jelen az adott lokalitásban, az lehetővé teszi, hogy ne egyenként szólítsuk meg a véleményformáló embereket, hanem egyenesen a szervezetekhez forduljunk, őket vonjuk be a közösségi problémafeltáró és megoldó folyamatba. Előfordulhat azonban, hogy a fejlesztőnek nem sikerül aktivizálni ezeket a szervezeteket és azok tagjait. Ha így alakul, annak oka az lehet, hogy a szervezetek munkája önmagukra, s nem a közösségre irányul (például horgászok, bringások), s ezért a közjó-
nak való megnyerésük éppolyan hosszú folyamat, mint ha egyénnel kezdünk el dolgozni.

Amennyiben a helyi közösség szervezettségi szintje alacsony, illetve ha kívánatos új szervezetek létrehozása is, az aktivizálásra nagyobb súlyt kell fektetni.

Fáradtságos, de idővel megtérülő személyes megkeresésekkel, interjúk készítésével érdemes kezdenünk a lakosság bevonását, aktivizálását.

A közösségi munka folyamatának az a szépsége és egyben a nehézsége is, hogy az időben aktuális célkitűzésekhez olyan adekvát cselekvési módokat és technikákat kell tudnunk választani, amelyek az adott helyzetből a legtöbbet képesek kihozni. A folyamatnak nem csak a kezdeti, de a későbbi szakaszaiban is folytonosan mérlegelnünk szükséges, hogy mely módszerhez forduljunk segítségért. A folyamat során beiktatandó képzéseknek például nem csak a tartalma és szintje függ a helyi állapotoktól, hanem formája, időtartama, helyszíne és módszerei is. Például népfőiskolai jellegű előadássorozatot vagy facilitált tréninget szervezzünk, helyben valósuljon-e meg, vagy bentlakásos központban? De a segítő szerepeink változtatása, alkalmazásuk mértéke és mélysége is attól függ, hogy mennyire képesek maguk a helyi közösségi szereplők e szerepek betöltésére, illetve hogyan fogadják a felkészítést, mit vállalnak át a közösségfejlesztőktől, és mit nem? A jó ítélőképesség, a folyamatos reflexió és flexibilitás tehát lényegesek a módszerek helyes megválasztásánál.

A következőkben a rendelkezésünkre álló eszköztárat mutatjuk be röviden. A módszerek kifejlesztésében, illetve hazai adaptációjában a Közösségfejlesztők Egyesülete szakemberei játszottak úttörő szerepet, különösen Péterfi Ferenc, Varga A. Tamás és Vercseg Ilona.

1. A közösségek feltárása

Mindent tudni egy lokális közösségről lehetetlen, de nem is szükséges. A kezdeményezőket tájékozódásunkban a helyi emberek segítik. Csak azokat a problémákat kell mélyen tanulmányoznunk, amelyek megoldására a helyi közösség vállalkozik.

Sokat segít tájékozódásunkban a település, a szomszédság alapos bejárása, a hétköznapi élet megfigyelése.

A statisztikai adatok megismerése fontos a népességszám, a népesség megoszlása és mozgása miatt.

A helyi népesség társadalmi összetételére vonatkozó adatokból - úgy mint az iskolai végzettség, szakképzettség, tipikus szakmák, foglalkozás szerinti megoszlás, alkalmazottak és vállalkozók, munkanélküliek és járulékosok - már mélyebb összefüggések is feltárhatók. Ilyenek például a munkára vonatkozó információk elérhetősége; a segítő szervezetek, intézmények hatékonysága; a munkatevékenység korszerűsége vagy korszerűtlensége; a fiatalok munkához

jutási esélyei és lehetőségei; a hozzáértés hagyományai; tipikus szakmák; a tanult és a végzett szakmák viszonya; közmunkák, közhasznú munkák; megélhetési stratégiák; kiegészítő jövedelmek szerzésének módjai; a munkához való viszony.

A település történetét a legélményszerűbben a helyi öregek élettörténeteiből, elbeszéléseiből ismerhetjük meg, de levéltári forrásokból, dokumentumokból, helytörténeti munkákból, egyháztörténeti dokumentumokból, néprajzi gyűjtésekből, monográfiákból is.

Fontosak lehetnek a helyi intézmények saját iratanyagai, a képviselőtestületi jegyzőkönyvek, településrendezési tervek, az egyesületekre, gazdálkodókra vonatkozó megyei és országos címtárak, a Helységnévtár, a KSH adatai 1892-től, a Településtörténeti Tanulmányok, a Település- és Népiségtörténeti Értekezések, de a szociográfiai, a szépirodalmi művek is.

Meg kell ismernünk és a helyiekkel megismertetnünk a helyi identitást és annak tartalmát, a helyi politikai élet és érdekcsoportok erőviszonyait; a helybeliek informális kapcsolatait. Az egyház társadalmi, jótékonyossági tevékenységét, a civil szervezeteket és helyi mozgalmakat, a település nyilvánosságát és abban a közösségek szerepét; az együttműködés, a kommunikáció, a konfliktusok megjelenését és természetét; a helyi társadalmi élet eseményeit, s a külvilággal történő kommunikáció formáit – az eljárást, a bejárást, illetve a kistérségi, megyei, országos, nemzetközi szervezetekkel való kommunikációt.

Bármely irányú fejlesztésnél fontos a helyi kultúra sajátosságait, a helyi szellemi életet megismerni. A fejlesztő alkalmazkodik a közösségi együttlét formáihoz, a hagyományokhoz és szokásokhoz, s együttműködik a kulturális-közösségi intézményekkel. A fejlesztői folyamat nemcsak találkozási helyeket igényel, de művelődési szükségleteket is feltár, amelyeket jó együttműködés esetén a művelődési, oktatási, közösségi, szociális intézmények ki tudnak elégíteni.

Egyetlen esetben sem kerülhető meg az önkormányzat és képviselő-testület működésének valamelyes ismerete, amely vonatkozik a képviselő-testületi élet, a közigazgatás és az önkormányzat viszonya, az önkormányzat kapcsolat- és információs rendszere, az önkormányzat gazdálkodása, az önkormányzat által kivetett helyi adók, az önkormányzat és szövetségei, partnerei ismeretére. Nyilvánvaló, hogy számunkra a legfontosabb az önkormányzat településpolitikája, az állampolgárokkal és azok közösségeivel való kapcsolattartás gyakorisága, módjai és tartalma.

Komplex és partnerségen alapuló településfejlesztésnél mindezek tényszerű feltárása mellett elengedhetetlen további területek megismerése. Ilyenek:

- a település, a térség táji feltételei, adottságai (éghajlat, domborzat, talajviszonyok, nyersanyag, földminőség);
- a közlekedési, földrajzi helyzet, a formalmi fekvés (a környező települések távolsága, elérhetősége, utak, kapcsolatok);
- a település építészete hajdan és ma; az utcák és közterületek, középületek állapota, a közművekkel való ellátottság foka; a település szerkezete, tagoltsága, bel- és külterületek, telepek, a települési és társadalmi tagozódás összefüggése;
- az utcanevek, településrészek nevei, dűlő- és határrésznevek, történetük;
- a település rendezési terve.

A település és a környezetvédelem jellemzőinek, adatainak ismerete alapvető egy komplex fejlesztési terv elkészítésénél, amelyet azonban nem a közösségfejlesztők, hanem erre specializálódott szakemberek készítenek el. A közösségfejlesztő feladata ebben a munkában a lakossági akaratok, elképzelések és a tenni akarás mellérendelése a szakmai és hivatali elképzelésekhez, a partneri együttműködés kialakítása, a társadalmi tervezés folyamatának létrehozása.

A fejlesztési tervek ma már nem csak települési, de kistérségi és regionális szinten is készülnek, egész egyszerűen abból a felismerésből, hogy egy település problémái nem oldhatók meg településszinten. A térségi tervezés a települést környezetében vizsgálja: közigazgatási és természetes vonzáskörzetét, a környező településekhez fűződő viszony alakulását a történelem során, jövőbeni kapcsolatainak kívánatos alakulását. Fontos tudni az egyes települések sajátos funkcióit a térségben, valamint azt is, hogy mi az együttműködés és mi a verseny tárgya, és milyen együttműködési irányok fogalmazhatók meg. A közösségfejlesztő mindezekhez – meglehetősen tudománytalanul – „csak” a helybeli akaratot rendelheti.

A külső fejlesztő(k) bevonása egyébként a tekintetben is hasznos, hogy lehetőséget ad a közösség tagjainak az önbemutatásra, amelynek legjobb módja, ha a helyi kezdeményezők mutatják be neki és természetesen egymásnak különféle szempontból a közösséget. Ide tartozik a történelem, a táji és természeti adottságok, a helyi kultúra, a gazdálkodás, az életmód, a hagyományok és szokások, az értékek, hagyományok az önrányításban, a rendszerváltás okozta átrendeződés a helyi társadalomban, a kialakult új struktúrák, a települési közösség kapcsolatrendszer stb.

Az így nyert adatok elemzésére sokféle módszer létezik, mi a saját gyakorlatainkban a következőket alkalmazzuk:

A közösség erőforrásainak elemzése

Fizikai erőforrások:

- Környezet (táji és természeti adottságok, épített környezet, fizikai infrastruktúra, lásd fent).
- Tulajdon (birtokolt erőforrások, például föld, épület, szerszám, üzem).

Emberi erőforrások - „Az emberi erőforrások katalógusa” (Gyekiczky, 1994).

Az emberi erőforrások a következő társadalmi jelenségek:

- Maga az ember. Képességei, tudása, szellemi, fizikai állapota, társadalmilag hasznosítható, illetve társadalmi kapcsolatai révén kialakult tulajdonságai.
- A társadalmi mikrokörnyezet emberi kapcsolatai. A család, illetve a családon belüli emberi viszonyok, a munkahelyen a munkatársakkal kialakított kollektív kapcsolatok (csoporthatárok), s mikroszintű szerveződések hálózata.
- A társadalom intézményes viszonyai, amennyiben azok az ember képességeinek, személyiségének kialakulását, fejlődését szolgálják. Az oktatás és képzés rendszere, az egészségügy és a szociális gondoskodás szervezetei, a különböző szocializációs és prevenciós intézmények.
- A társadalmi kooperációt és a konfliktus megoldását biztosító, azt szervező társadalmi szervezetek, intézmények, alakzatok és mozgalmak.
- Az ember alapvető társadalmi viszonyait meghatározó normák, értékek, tudásstruktúrák, információk és motivációk.
- A társadalom makroszintjének intézményei, amennyiben ezek működésükkel az ember társadalmi lehetőségeit bővítik, s a jövőre vonatkozó döntések terét tágítják.

Az emberi erőforrások feltárásánál fontos figyelni a lakosság lelki állapotára is. Ez azt jelenti, hogy nem csak konkrét hozzáértését, tehetségét kell felismerni, de cselekvési készenlétét, kedvét vagy éppen kedvetlenségét, beletörődését is. Ide tartoznak a meglévő közösségi cselekedetek csakúgy, mint a potenciális közösségei potenciális cselekedetei.

SWOT-analízis
(Strength, Weaknesses, Opportunities, Threats)

Ezt az elemzési módszert vállalkozások értékelésére és a lehetőségek elemzésére dolgozták ki, de nagyon jól alkalmazható más területen, például a tervezésnél, de egy lokalitás elemzésére is.

- Erősségek (Strength): vagyis amivel az adott lokalitás rendelkezik. Például vasút, földterület, épület, természeti kincsek, emberi képességek, ötletek.
- Gyengeségek (Weaknesses): vagyis amivel az adott lokalitás nem rendelkezik. Például munkaerőhiány, elvándorlás, esetleg nincsenek bizonyos képességek, nincs föld, épület, közösség, de vannak negatív jelenségek, például irigység.
- Lehetőségek (Opportunities): vagyis a kedvező külső feltételek. Például egy új törvény, EU csatlakozás, új támogatás elnyerésének lehetősége.
- Veszélyek (Threats): annak a lehetősége, hogy valamely állapot, magatartás, bizonyos cselekedetek negatív következményeket vonnak maguk után. Például szegénység fokozódása, szegregáció, diszkrimináció, kudarcélmény.

Fontos megjegyeznünk, hogy a fentiekben felsorolt szempontok mindegyikének megválaszolása egy közösségi kezdeményezés keretében nem lehetséges és nem is szükséges. A település állapotrajzának teljessége attól függ, hogy a helyi közösség tagjai mennyire akarnak és tudnak (szakmailag és időben) ezzel a munkafázissal foglalkozni. A közösség általi fejlesztés szempontjából ez a munkafázis annyit ér, amennyi a feltárt információk közösségi jellege. Vagyis az, hogy a közösségről szóló információ és tudás feltárásában mekkora szerepe van a közösség részvételének, s hogy az új információk bekerülnek-e a legszélesebb nyilvánosságba annak érdekében, hogy a közösség egésze birtokhassa azokat. A munka ilyen felfogása egyben azt is jelenti, hogy a közösségről való ismereteink elmélyítése, gazdagítása nem a folyamat kezdetének egyszeri feladata, hanem folyamatos munka. Ez a munka a fejlesztés minden szakaszát áthatja, legyen szó a közösségnek egy pályázati anyagban való bemutatásáról, vagy a helyi civil szervezetek bemutatkozásáról egy kistérségi találkozón.

2. A helyi lakosság és szervezeteinek aktivizálása

Ide tartoznak a helyi lakosság és szervezeteinek aktivizálása, mobilizálása, megszólítása és a közös gondolkodásba és helyi cselekvésbe való bevonása, valamint a folyamatos közösségi kommunikáció megszervezése és fenntartása. Hogy az aktivizáló módszerek közül a kezdeményezők csoportja melyiket választja ki, az a közösségük adottságaitól és a kezdeményezők csoportjának sa-

játosságaitól függ, például attól, hogy hányan vannak, mennyi időt hajlandók e munkára szánni, alávetik-e magukat valamiféle felkészülésnek. Mindenesetre azt kell mérlegelniük, hogy esetükben melyik módszer lesz a legalkalmasabb a cselekvők körének kiszélesítésére, a szélesebb kör kialakítására. A továbbiakban ismertetésre kerülő módszerek mindegyike alkalmas a szélesebb kör kialakítására.

Helyi önszervezőkörü mozgalmak

Máig talán a legértékesebb módszercsoportunknak tartjuk a helyi önszerveződést serkentő, a helyi tudást és a közösségi segítségnyújtást egyszerűen feltáró, rendszerbe foglaló módszereket, összefoglaló néven az önszervezőkörü mozgalmakat. Ez a kifejezés a módszer lényegét ragadja meg, amely a módszercsoport különböző variációiban is rendre érvényesül. A módszer nagyszerűsége éppen az egyszerűségében rejlik, mivel kevés fejlesztői segítséggel, nagy közösségi hozzájárulással hozza felszínre s teszi nyilvánossá a rejtett értékeket, bízva a tartalom mozgósító erejében.

A módszert a hazai közösségfejlesztés kezdetétől, a nyolcvanas évektől a kilencvenes évek közepéig több közösségben is sikerrel alkalmaztuk, azóta azonban a hatása érezhetően gyengült. A rendszerváltás utáni frusztrált, elkeseredett közösségek úgy érezték, hogy ilyen lényegtelennek tűnő dolgokkal nincs idejük foglalkozni. Az átrendeződő társadalom problémáihoz képest nem becsülték igazán a gazdasági fellendülést közvetlenül biztosan nem eredményező módszereket, illetve magát a közösségfejlesztést sem. Ám reméljük, s úgy tűnik, nem alaptalanul, hogy lassanként ismét megfogalmazódik az igény arra, hogy a helyben élő emberek legyenek a helyi gondolkodás és cselekvés meghatározói.

A módszer története a hetvenes évek legelejére nyúlik vissza, amikor a budapesti műegytemen Varga A. Tamás kulturális vezető útjára indította az *Egyetemisták a közművelődésért* elnevezésű önkéntes mozgalmat, amelynek célja a jövő értelmiségének társadalmi felelősségvállalása, annak elősegítése volt. Ennek során a műegytemisták körülbelül kétszáz művelődési házat mértek fel a tanulmányaiknak megfelelő szempontból, s közülük egyet, a kunszentmiklósi, fel is újítottak. Az önszervezőkörü mozgalom szintén műegytemei, 1972–73-as gyakorlata arról szólt, hogy a hallgatók választhattak egy több száz témára kiterjedő önművelődési ajánlatból. Ha legalább öt hallgató vállalkozott egy téma közös tanulmányozására, akkor szakmai segítséggel állíthatta össze programját, mert szakembert, szakanyagokat és helyiséget igényelhetett az egyetem Kultu-

rális Titkárságától. 1973-ban nyolcvan önszervező kör indult az „R” Klubban. Az önszervezőkörü mozgalom egy másik változata a Pintér Tibor és kollégái által 1981-ben létrehozott, ún. Szegedi Tankatalógus, vagy hajdúsági tanulóköri mozgalom. Ilyen még az 1984-től két évente, négy alkalommal kiadásra került bakonyi kalendáriumok Tanítana-Tanulna rovatái. Az utóbbi öt-tíz évben, a módszer életképességét bizonyítandó, ismét új csoportok bukkantak fel, például a svéd tanulóörökkel sok tekintetben rokon párbeszédkörök, az egymás segítségét nagyobb léptékben szervező szívességszolgálatok, vagy a KÖR-mozgalom, amelynek vizsgálata már elvezetne az angol LETS (Local Economic Trade System) rendszerhez. De helyi önszervező mozgalomnak tartjuk a helytörténeti, településszépítő, környezetvédő, természetvédő és virágosító mozgalmakat is.

Tankatalógus

Ez egy címjegyzék, amelyben a helyi emberi erőforrások, a fellelhető tapasztalat, tehetségek és tudás vannak felsorolva. Megjelentethető önállóan, mint *Tankatalógus* vagy más helyi orgánium, például kalendárium, évkönyv részeként. Amikor először alkalmaztuk ezt a módszert (Varga, 1983), kettős cél vezetett minket. Az akkori művelődési otthoni gyakorlatban a magas kultúra terjesztése élvezett elsőbbséget, s ez a törekvés meglehetősen kevés visszhangot váltott ki a helyi közösségekből. A passzív többség bevonása érdekében szeretnénk volna újraéleszteni a *hétköznapi kultúrát*, bizonyítani, hogy mindenütt van olyan hozzáértés, tapasztalat, amely valamiért nem tud a közösség egésze számára is megmutatkozni, s így nem is válik a helyi fejlődés tényezőjévé. A másik célunk az volt, hogy a tudásuk megmutatására felbátorított embereket önszerveződésre buzdítsuk. A központi magot alkotó kezdeményező lakosok végigjárták a településeket, és valamennyi felnőtt embernek feltették e kérdéseket:

- Mi az, amihez a legjobban ért, és amit szívesen megtanítana másoknak?
- Mi az, amit szívesen megtanulna másoktól?
- Hozzájárul-e, hogy a neve és címe megjelenjen egy helyi címjegyzékben?

A válaszokat helyi lakosok gyűjtötték össze, és szerkesztették a Tankatalógusba.

A hasonló témában járatos és érdeklődő emberek neve a Tankatalógusban egymás mellé került, ami sokak számára egyértelművé tette, hogy nem kell szakkörvezetőre, klubvezetőre várni, hiszen a kellő információk birtokában saját maguk is megtalálhatják egymást.

Részlet az 1984-es bakonyi Közérdekű Közösségi Kalendárium „Tanítana-tanulna” Név- és címjegyzékéből:

(Megjegyzés: a helyi lakosok hozzájárulásukat adták nevük és címük megjelentetéséhez. Fejlesztők: Varga, Vercseg.)

Tanítana	Tanulna
Állattenyésztés és háziállatok tenyésztése	
<p>Állattenyésztéshez, szarvasmarha tenyésztéséhez tanácsot adok. Fortenbacher Pál, Kossuth u. 66. Bakonyszlop, Kossuth u. 19.</p>	<p>Háziállatok tenyésztése érdekel. Zsargó Mihály, Bakonyszentkirály.</p>
<p>Állattenyésztésben tanácsot adok. Szilas Péter László, Bakonyszentkirály, Győzelem u.</p>	<p>Állattenyésztésről szeretnék tanulni, olvasni, például sertés, csirke, nyúl. Nagy János, Csesznek, Szabadság u. 20.</p>
<p>Ami a foglalkozásomat illeti (állattenyésztő), szívesen segítek minden rászorulóknak. Német László, Bakonyszentkirály, Kossuth u. 129.</p>	
Falutörténet	
	<p>A volt Németfalva határában létező földek dűlőnevei németül (svábul), a két falurész települései és egyéb történelmi kérdések érdekelnek. Csillag Antal, Bakonyszentkirály, Petőfi u. 27.</p>
	<p>A paraszti múlt eseményei, helyi hagyományok, a közösségi élet elfelejtett formái, a falvakkal kapcsolatos minden visszaemlékezés érdekel. Szalay Ferenc, Bakonyszentkirály, Kossuth u. 65.</p>

Főzés	
Bárkit szívesen megtanítok főzni – csoportokat is tanítok, ha helyet biztosítanak. Ambrus Vilmosné, Bakonyoszlop, Kossuth u. 51.	Különleges étrendek receptjét szeretném megismerni. Bognár Antalné, Bakonyszentkirály, Győzelem u. 5.
Gyümölcsfa- telepítés, szemzés, oltás, kezelés	
Gyümölcsfa-telepítéshez tanácsot adok. Link György, Bakonyszentkirály, Vörös Hadsereg u. 8.	Gyümölcsfa gondozásáról szeretnék többet tudni, s a gyakorlatban megnézni. Nagy Ferenc, Bakonyoszlop, Kossuth u. 45.
Gyümölcsfaoltásra bárkit szívesen megtanítok. Molnár Kálmán, Bakonyszentkirály, Jókai u. 38.	
Gyümölcsfaoltáshoz, szemzéshez tanácsot adok. Biczó Sándor, Bakonyszentkirály, Dózsa u. 7.	
Hímzés	
Hímzéshez tanácsot adok. Hutter Ernőné, Bakonyszentkirály, Kossuth u. 29.	A gépi hímzés érdekel. Ugyanő
Szívesen átadom hímzési ismereteimet. Huszár Istvánné, Bakonyszentkirály, Vörös Hadsereg u. 10.	Madeirahímzés érdekel. Édesné dr. Szakács Erika, Bakonyszentkirály, Győzelem u. 2.
Japán kultúra	
A japán kultúráról ismertetést vállalok. Kovács István, Bakonyoszlop, Kossuth u. 1.	
Kosárfonás	
A kosárfonást megtanítanám. Amberger Albert, Csesznek, Felszabadulás u. 5.	Megtanulnám a kosárfonást. Bittmann József, Bakonyoszlop, Kossuth u. 7.

Méhészet	
Nagyon szívesen segíték a méhészet iránt érdeklődőknek, indulásnál megsegítem méheikkel. Amberger Albert, Csesznek, Felszabadulás u. 5.	A méhészkedést szeretném megtanulni. Dobos László, Bakonyszentkirály, Kossuth u. 67.
A méhészkedni kívánóknak szívesen adok tanácsot. Földi Endre, Bakonyoszlop, Petőfi u. 5	
Szabás-varrás	
Varráshoz tanácsot adok. Hutter Ernőné, Bakonyszentkirály Kossuth u. 29.	A szabás-varrás iránt érdeklődöm. Nagy Sándorné, Bakonyszentkirály, Kossuth u. 95.
Virágkertészet	
Rózsafák metszéséhez tanácsot adok. Baracska Géza, Bakonyszentkirály, Kossuth u. 21	A virágápolásról, cserjék gondozásáról. Kírmer Lászlóné, Bakonyszentkirály, Győzelem u. 28.

A svéd tanulókör

A svéd népoktatás egyik általánosan elterjedt formája a tanulóköri mozgalom, amelynek célja - az oktatással szemben - nem csupán tudás átadása és növelése, hanem a társadalmi tapasztalat kommunikációja és a társadalmi tudatosság, aktivitás fejlesztése az állandóan változó társadalomban. Úgy gondoljuk, hogy ez szélesebb körű és mélyebb demokráciához vezet. Az oktatási szervezetek, népfőiskolák és könyvtárak segítségével Svédországban mindenki részt vehet a felnőttoktatásban, fejlesztheti tudását, társadalmi tudatosságát, szolidaritását, s elköteleződhet a társadalmi cselekvés mellett. A svéd népességnek évente mintegy 35%-a (8,7 millió lakos) vesz részt valamilyen formában a felnőttoktatásban, ami nagyon magas szám.

A tanulóköri munka a résztvevők szükségleteinek és érdeklődési területeinek megfelelő tudás keresésére épül. A munkát a demokratikus értékek jellemzik, vagyis az egyének közötti tapasztalatcsere és az elemzés fontos szerepet kapnak. A közös stúdiumot záró tanulmányok nagymértékben függenek a résztvevőknek a munka megtervezése és kivitelezése során tanúsított aktivitásától.

A tanulókör emberek kis csoportja, amely hosszú időn keresztül újra meg újra összejön, hogy a terv szerint tanuljon vagy kulturális tevékenységet végez-

zen egy elismert vezető irányításával. Amikor az első tanulókörök létrejöttek, vezetők nem voltak sem képzetek, sem szakemberek, míg a mai vezetők közül egyre többen részesülnek szakképzésben. Egy jó tanulókör alapja azonban nem más, mint a kör vezetőjének és résztvevőinek együttes tudása, jó tananyagokkal párosítva. (CESAM, 1994). A svéd önképzőkör az aktív állampolgári részvétel és az önnevelés eszköze, éppen ezért jobb állampolgárokat nevel. Az önképzőkörök résztvevőinek egyharmada – tekintet nélkül a körök témájára – a körben való részvétel után aktívabb a közügyekben is. (Vestlund, 1981)

A párbeszédkörök

Hankiss Elemér és munkatársai kezdeményezésére a kilencvenes évek közepe táján Magyarországon is egyre többen hozzáláttunk, hogy meghonosítsuk az önszervezőkörü mozgalom egyik változatát, az ún. Párbeszédkör módszert. Az általuk kiadott módszertani füzet a vita és a párbeszéd szembeállításával mutatja be a társadalmi részvétel kívánatos modelljét, a polgárok és szervezeteik általi párbeszéd során megszülető konszenzust. (Hankiss - Borbélyné Nagy Éva, 1996)

A vita

- A vitában való részvétel célja az, hogy saját álláspontunk helyességét, illetve az ellenkező álláspont helytelenségét bizonygassuk.
- A vita saját meggyőződésünk megerősítését szolgálja.
- A vitát meg kell nyerni (avagy el lehet veszíteni) – ez az érvelő tehetségétől éppúgy függ, mint az érvektől.
- A vita természeténél fogva az igazság részleges, szelektív bemutatását teszi lehetővé.
- A vita csak a résztvevők álláspontjaival foglalkozik, kizárva minden más megközelítést.
- A vita az álláspontokba helyezett érzelmi befektetést növeli, ezzel is nehezebbé téve egyéb lehetőségek megvizsgálását.
- A vitát nem nehéz propagandacélokra fordítani.

A menedzselt politikai viták

- megőrzik a nyíltság illúzióját; álcázzák a platformok esetlegességét;
- erősen színezettek, a résztvevők érdekeinek megfelelően (annak lehetőségét, hogy például talán egyiküknek sincs igaza, általában senki sem említi meg).

A párbeszéd, mint alternatíva.

- A párbeszédben az álláspontok helyességét illető ítéletkezést félretesszük.
- A cél az, hogy a különféle álláspontokat meghallgassuk, azokat megértjük, s azokból tanuljunk.
- A legfontosabb teendő, hogy meghallgassuk egymást, s ezúton felfedezzük véleményeink közös elemeit.
- Az egyik fő cél, hogy a saját álláspontunk bizonygatása helyett a megoldások egyéb lehetőségeit mérlegeljük.
- A párbeszédnek nincsenek vesztesei, de amennyiben mindenki tanul és bővíti a látókörét, mindenki nyer.
- A párbeszéd a résztvevők kölcsönös bizalmát, egymás iránti tiszteletét, önbecsülését, magabiztosságát, nyelvi és vitakészségi jártasságát növeli.
- A párbeszéd felszabadít, és növeli a kritikai ítélőképességet.
- Minél több oldalról világítja meg a témát a párbeszéd, annál hathatósabb ellenszere a propagandának.

Az önképzőkör.

- Demokratikus, kiscsoportos párbeszéd.
- Mindenki egyenlőként, aktívan vesz részt benne.
- A képzett vezetőnek nincs hatalma; szerepe az, hogy az eszmecsere párbeszéd-jellegét és élvezetes légkörét biztosítsa.
- A párbeszédnek nincs semmilyen nyíltan vagy titkosan előre tervbe vett vagy elvárt eredménye.
- A résztvevők mindenben közösen határoznak.
- A párbeszéd egyik legfontosabb eleme egymás tiszteletteljes, aktív meghallgatása.
- A cél az, hogy egymás álláspontjait megvizsgáljuk, s azokat megértjük.
- Az önképzőkör a résztvevőket szellemileg felszabadítja, és önbizalmukat növelve megerősíti.
- A kör munkájának egyik legfontosabb eredménye a különféle álláspontokban rejlő közös vonások közös alapként való feltárása.

Az önképzőkör fajtái:

Tematikus

Egy téma sokoldalú megvizsgálása, többnyire előre elkészített tan- és forrásanyagok alapján. Közügyi, politikai témák megvizsgálására különösen alkalmas.

Például:

Az atomenergia jövője hazánkban
Közoktatási reformlehetőségek

Mire költjük az adójövedelmet?

Folyamatos

Tudás vagy jártasság fejlesztésére alkalmas. A tananyagot annak folyamatos megtárgyalása, kérdezés, kutatás, kísérletezés és tapasztalatcsere útján tesszük magunkévá. A magolás itt ismeretlen.

Például:

Társalgási angol

Hogyan kell házat építeni?

Számítógépes gyártástechnika iparunkban

Kutató

Meghatározzuk a saját témát, annak megvizsgálására tervet készítünk, tervszerű kutatómunkát végzünk. A kutatás eredményét formába öntjük és bemutatjuk. Bemutatónk alapján elhatározzuk, mi lesz a következő lépés, mit tehetünk a magunk erejéből, milyen segítségre van szükségünk, azt honnan és hogyan szerezjük be.

Például helyi környezetvédelem; helyi szolgálatok a nyugdíjasok és öregek számára; a lakáshiány, illetve drágaság helybeli megoldásai; helyi vagy körzeti gazdasági fejlesztési terv; az adott falu kulturális és gazdasági jövője.

Valamennyi önképzőkör közös tulajdonságai:

- demokratikus párbeszéd;
- fejleszti, hasznosítja a résztvevők közösségi kapacitását;
- a résztvevők a legjobb tudásukkal járulnak hozzá a közös munkához;
- inspiráló légkör;
- kreatív együttműködés;
- a résztvevők sok mindent életükben először csinálnak;
- erőt ad az egyénnek.

Hogyan mérlegeljük egy önképzőkör sikerét?

- Általa változott-e valami? Vagyis a siker mércéje a változás.
- De a változás nem okvetlenül jelent tevékenységet.

Például:

- Amikor emberek vitatkozás helyett meghallgatják egymást.
- Amikor a megszokott címkézés (kommunista, fasiszta) elmarad.
- Amikor aktívabb lesz az érdeklődés a közélet iránt.
- Amikor valamit megértettünk vagy megtanultunk.
- Amikor álláspontunkat megváltoztattuk.
- Amikor az ideológia helyébe a kérdés megértése lép.

Mindez változásnak számít.

Természetesen a cselekvés ugyancsak fontos.

Például:

- Gazdaságpolitikai újítások.
- Fenntartható megoldások keletkezése a helybeli problémákra.
- Politikai irányelvek megújulása.
- Nevelésügyi újítások.

Két modell helybeli vagy országos társadalmi problémák megoldására

A probléma meghatározását hagyjuk a politikusokra, a sajtóra, azaz másra.	– Mi magunk határozzuk meg mi a probléma!
A pártok és politikusok készítsenek politikai platformokat és tegyenek ígéreteket a probléma megoldására, ki-ki a maga módján!	– Mi magunk dolgozzuk ki a megoldást a magunk szerepével kezdve. Akkor követelhetjük meg képviselőinktől, hogy a további segítséget teremtsék elő számunkra.
Hadd mondják el nekünk, hogy ők mit fognak tenni, s hogy nekünk mit kell tennünk. Mindezt jutalmazzuk meg őket szavazatunkkal!	– Ha nem segítenek úgy, ahogy mi akarjuk, ki kell őket dobni a kormányzatból!
Egy amerikai példa:	
A probléma az, hogy a kormány túl nagy, s ezért túl magasak az adók.	– A probléma oka nem a kormány nagysága, hanem az, hogy nem az igazi problémáinkon dolgozik, s az adóvédelem nagy részét másra költi.
	– A társadalmi problémákat legjobb helyben, avagy a problémához olyan közeli szinten megoldani, ahogyan csak lehet. (Ebben megegyezünk)
– A kormányprogramok redukálása majd lehetővé teszi a problémák helybeli megoldását. Az így elért megtakarítások majd megengedik az adók leszállítását.	– A problémák megoldatlansága inkább az emberek tudatlanságának és passzivitásának köszönhető, mint a kormányprogramok terjedelmének.

<p>– Válasszatok meg, mi jobban tudjuk, mi a megoldás!</p>	<p>– A kormányprogramok korlátozása semmilyen problémát nem old meg. A megoldást a jobban informált, aktívabb állampolgárok közreműködésétől lehet inkább elvárni. Ha egy demokratikus társadalomban a helybeli polgárság a megoldásban nem vesz aktívan részt, akkor a tartós megoldások alapja hiányzik.</p>
--	--

Mi a megoldás ára?

Ki húz belőle hasznot?

Mi történik a valódi problémával?

Mi a politikus szerepe egy demokráciában?

Hol és miben látható a propaganda hatása társadalmunkban?

Szívességszolgálatok, önkéntes szolgálatok

Amelyik közösségben az emberek bizalommal vannak egymás és az intézményeik iránt, együttműködnek és szolidárisak, az gazdaságilag is eredményesebb. Biztosak vagyunk tehát abban, hogy az önszervező körök módszerei is hozzájárulnak a gazdaságilag is erősebb közösségek létrejöttéhez.

Vannak a módszereknek olyan variánsai is, amelyeknek közvetlen anyagi, gazdasági haszna van (s emiatt a szakmában erősen vitatottak is).

Két hazai példa következik az önszervezőkörök mozgalomnak erre a változatára.

1. Felhívás Önkéntes segítő hálózatban való részvételre – Mánfa, 1996. (részlet)

Tisztelt Mánfai Polgárok!

Olyan kezdeményezéssel kapcsolatban kérem a figyelmüket, amely az Önök életére is jelentős hatást tehet. Kérem, olvassák el az önkéntes segítő hálózat ötletének leírását:

A hálózat önkéntességen alapul. Bárki tagja lehet kortól, nemtől, iskolai végzettségtől függetlenül. A csatlakozás feltétele havi egyszeri alkalommal önkéntes segítés, munkavégzés. Ennek módja, helye, ideje az Önök képességeitől, időbeosztásától, hajlandóságától függ.

A résztvevők köréből civil közösséget, esetleg egyesületet kívánunk létrehozni. Kérjük, jelezzék csatlakozási szándékukat!

Név, foglalkozás:

Kíván-e részt venni a programban?

Segítséget nyújtok:

Segítséget elfogadok:

Ezt a hét mely időszakában teszem:

Ide írják az ötletéről alkotott véleményüket:

A család többi tagjának csatlakozási szándéka, adataik:

Köszönjük figyelmüket, tisztelettel:

Schmidt Melinda közösségfejlesztő, Kovács Katalin családsegítő.

2. Kőbányai közösségi felmérés, 1997 (Gosztonyi, Makk, Péterfi, Vercseg)

Mottó: „Én festek, mázolok, takarítok, mosok, főzök, gyerekekre vigyáztam, általában ezekben segíthetnék”

Ha a „Szívesség-Szolgálat” megszerveződné, Ön és családtagja(i) miben tudnák felajánlani másoknak segítségüket?

Erre a kérdésre 88 fő (42%) válaszolt, közülük az alábbi 136 értelmezhető felajánlást találtuk:

adományt szervezne [1]

gyermekfelügyeletet vállalna [27]

egészségügyi tanácsadás, gondozás, ápolás [5]

gépelés, számítógép-kezelés, szövegszerkesztés, adatrögzítés [5]

háztartásba besegít: [7]

takarít [15]

játszóteret [2]

vásárlásba [6]

főzésbe [2]

mosásba [2]

varrásba [4]

hivatalos ügyintézésbe besegítene [1]

javít, szerel:

vízszerezés [2]

villanyszerelés [2]

gáztűzhely szerelése [2]

autószerelés [1]

fűtésszerelés [1]

háztartási gépeket [1]

műszaki cikkeket [1]

telefont [1]

karbantart, felújít: [5]

lakást fest [4]

kőműves [2]

lépcsőházat fest [2]

asztalos [2]
csempéz [1]
játsszótér-felújítás [1]
tapétáz [1]
kertészkedés [3]
korrepetálás [4]
költöztet [1]
köt [1]
kutyasétáltatás [2]
nyelvtanítás [9]
reklámot szervezne valakinek [1]
ruhát adna [1]
sport, ovis torna, baba-mama torna [1-1]
szállítás [2]
tanácsot adna
pénzügyi problémák megoldásához [1]
építkezéshez [1]
lakáskultúra, smink, öltözködés [1]

Elfogadnának-e segítséget másoktól és előreláthatóan milyen?

Összesen 90 fő válaszolt erre a kérdésre, a válaszadók 43%-a. A válaszokat a segítség fajtái szerinti bontásban közöljük:

Igennel válaszolt 91 fő:

igen, bármilyen munkát elfogadunk [10]
olyanoktól, akiket jól ismerünk és megbízhatónak tartunk [3]
ha a játszótér és környékünk tisztántartására vonatkozna [2]
a közösség fejlődése érdekében tett bármely lépésben [1]
kölcsonösen [1]
a szituációtól függ [1]
„olyan dolgokban, amikre mindenképp szakember kell, de így, ingyen csereszolgáltatásért” [1]
ablakmosás [1]
asztalosmunka [2]
autószerelés [4]
barkácsolás [2]
festés [3]
lépcsőház festése [1]
gázszerelés [1]
gyermekfelügyelet [10]
hetenkénti váltásban viszonzva [1]

hajvágás gyerekek, felnőttek [1]
háztartás [1]
játékfelújítás [1]
kertészás [1]
kisebb szerelés, javítás [6]
korrepetálás [1]
kőműves munka [1]
lakásfelújítás [4]
lakástakarítás [1]
lift szerelése [1]
mázolás [3]
műszaki cikkek javítása [2]
nyelvtanulás [3]
papírok kitöltése, elolvasása - (vak anyuka) [1]
reklám, „örülnék a jó reklámnak a munkámmal kapcsolatban” [1]
szigetelés, ablak, ajtó [2]
szőnyegtisztítás [1]
tapétázás [2]
tetőjavítás [1]
tévészerelés [1]
videó szerelése [1]
vízvezeték-szerelés [7]
villanyszerelés [3]
WC megjavítása [1]
számítógép-szerelés [1]

Bizonytalanul válaszolók ketten voltak.

Elutasító válasz öt volt („nincs szükségünk segítségre”).

„sajnos, a mi problémánkon egyedül az önkormányzat segíthetne” [1]

„nem tudom” [3]

„nem látom át, hogyan működne” [1]

„nem” válasz [19]

„nem szeretek segítséget kérni, inkább megoldom magam, vagy a családom közreműködésével” [1]

értelmezhetetlen válasz [4]

A helyi önszervezőkörü mozgalmak bármelyike komoly impulzust adhat a helyieknek az egymással való rendszeres kommunikációra, az egymástól tanulásra, az egymáson segítséres. Kialakítja a bizalom és az együttműködés légkörét,

amely minden demokrácia alapfeltétele. Bár ezek a tevékenységek nem mindig zajlanak látványosan - hiszen a lényegük az, hogy az interperszonális kapcsolatokat alakítsák -, gondoskodni kell a folyamat katalizálásáról, életben tartásáról, ösztönzéséről, szakmai és szervezési segítségéről, koordinálásáról. Ha már egyszer a módszerek bármelyike alkalmazásra került, esetleg sikerrel is járunk, nem dőlhetünk elégedetten hátra, mert a közösségi munka életben tartására, megújítására mindig szükség van. Még ha a közösségi munka be is épül a helyi életbe, akkor is gondolni szükséges, mert azt minden nemzedéknek meg kell tanulnia.

A további aktivizáló módszerek is jó szolgálatot tehetnek a közösségi folyamat egy-egy szakaszában, de akár egymást követően is alkalmazhatók.

Jövôműhely módszer ***(Jung, Millert, 80-as évek)***

A közösségi problémák feltárásának, súlyozásának és a jövőbeli közösségi tevékenységek kiválasztásának leggyorsabb módszere az ún. *Jövôműhely* módszer, amely a tervezésben segít bennünket. Alkalmazása akkor ajánlatos, ha rövid idő alatt (1 nap vagy 3 este) szeretnénk eljutni a közösségi cselekvési terv körvonalazásáig, és ha már rendelkezésre áll a kezdeményezők aktív csoportja, az a bizonyos központi mag, amely gyakorlott a fogalmi gondolkodásban, s amelyik képes egy egymásra épülő elemekből álló gondolatmenetet közösségi, tehát együttműködő módon végiggondolni.

Komoly problémát vet fel, hogy kik fogják az elkészült terveket kidolgozni és megvalósítani? Hogyan tehető széles körben ismertté, átélhetővé a központi mag által elkészített terv, s hogyan érhető el a megvalósításához a közösségi akarat? Emiatt a módszer alkalmazását jelenleg főként képzési szituációban tartjuk lehetségesnek, nem zárva ki, hogy a szakmafejlesztés további éveiben találunk jó megoldásokat a módszer közösségi folyamatba történő jobb beágyazására.

A módszer létrehozói Robert Jung német szociális munkás és Norbert Millert német szociálpolitikus, akiknek módszertani leírását 1996-ban fordítottuk le magyarra.

A módszer leírása:

1. Előkészítés

Az emberek bemutatkoznak egymásnak, s a csoportvezető(k) elmagyarázza(zák) a módszert, amellyel a nap folyamán dolgozni fognak. Elsőként témákat kell választani, s egy példán keresztül be is lehet mutatni a módszert.

A témák legyenek pozitív célok, amelyekkel a csoport egyetért. Mindig meg kell vizsgálni, hogy a csoport egyetért-e a témával. Ha nem, keresni kell egy új, megfelelő témát. Példák a témákra:

- a lakóközösségi központ – mindenki ügye;
- jó életkörülményeket a közösség idősebb tagjai számára;
- megfelelő segítséget a fogyatékos gyermekeknek;
- értelmes munkát a közösség munkanélküli fiataljainak;
- értelmes szabadidős lehetőségeket – kábítószer nélkül.

2. Kritika

- Mindenkivel jegyeztessünk fel kulcsszavakat (lehetőleg 1–1 szót), azokat az akadályokat leírandó, amelyek a cél elérését megghiúsítják. Ezt csendben végezzük (10 perc).
- Ezután mindenki felírja a falra kitűzött nagy papírlapokra az általa feljegyzett szavakat.
- A vezetők felolvassák a szavakat, és értelmezik azok tartalmát, szükség esetén kiegészítik magyarázó szavakkal. Vita a szavak alkalmasságával vagy érvényességével kapcsolatban nem megengedett.
- Szavazás. Minden résztvevőnek van tíz, a kulcsszavak között elosztható pontja. Adhatják mind a tizet egy szóra vagy egy-egy pontot tíz különböző szóra és így tovább. A szavazás is csendben történik, semmilyen befolyásolás nem megengedett. Ezután a vezetők összegyűjtik a szavazatokat, csoportosítják az azonos témára vonatkozó szavakat, és összeadják a szavazatokat. Ilyen módon a figyelem azokra a szavakra, témákra fog irányulni, amelyek a legtöbb szavazatot kapták. Vagyis van egy listánk azokról a témákról, amelyeket a résztvevők a legfontosabbnak találtak.
- Tagadó mondatok (negatív állítások) felírása. Formáljunk körülbelül ötfős csoportokat. Mindegyik csoport kap egy nagy papírt és egy filctollat. Egy-egy mondatban meg kell fogalmazniuk a legtöbb pontot kapott szavakat, témákat. A negatív kulcsszavak tehát tagadó mondatokba épülnek. A kész lapokat feltűzik a falra. A mondatokat felolvassák, és szükség esetén értelmezik. Ügyelni kell rá, hogy soha ne legyen vita.

3. Újraírás

A cél ebben az esetben pozitív mondatok alkotása, például arról, hogy az adott témákban mit neveznek a résztvevők ideális állapotnak.

- Újra kis csoportokban dolgozunk, és átalakítjuk a negatív mondatokat pozitív állításokká, vagyis feltételezzük, hogy a legfontosabb dolgok ideális állapotukban működnek. A mondatokat nem folyamatosan írjuk, hanem külön vezetjük, hogy a következő szakaszban szavazhassunk rájuk.

- b) Az „ideális állapot” kijelentések bemutatása. A mondatokat feltűzzük a falra, felolvassuk és értelmezzük. Minden csoport azonos mondatai között vannak apró különbségek.
- c) Szavazás az ideális állapotot megnevező kijelentésekről. A résztvevők most öt pontot kapnak, és azzal gazdálkodhatnak. A vezetők megszámlálják a szavazatokat, szétvágják a csoportok mondatlistáit, és újracsoportosítják őket (ragasztó segítségével) az összetartozó témák szerint. Ezeket a mondatcsoportokat felerősítik a falra. Jó az, ha a szavazatszámolás, vágás-ragasztás akkor történik, amikor a résztvevők már a következő feladaton, a fantáziaterven dolgoznak.

4. Fantázia projekt - kreatív feladat

- a) Új, lehetőleg ötletes csoportbeosztás – például nők-férfiak, piros-kék ruhadarabot viselők, órát jobb kézen, bal kézen viselők .

Minden csoportnak egy fantáziatervet kell létrehoznia, amelyhez korlátlan erőforrások állnak rendelkezésre. Ennek a projektnek valamilyen módon kapcsolódnia kell a napi témához. A csoportok lehetőleg rajzzal, ábrával illusztrálják a gondolataikat, ne készítsenek hosszú írásműveket.

Fantáziapéldák:

„Vidámpark”

„Kórházi várószoba kialakítása gyerekeknek”

„Szent Iván-éji ünnepség a közösség valamennyi tagjának

részvételével”

- b) A fantáziaprojektek bemutatása

Minden csoportból egy ember előadja a csoport projektjét egy döntnöknek (lehetőleg ne a vezető legyen, hanem például egy vendéglátó vagy más személy). A „győztes” kiválasztását díjkiosztás követi (édesség), vigaszdíj (további édesség) a többieknek.

5. A részletes vízió szakasza

- a) A fantáziaprojekt során keletkezett energiát és lelkesedést most az ideális állapottól egy részletesebb képre irányítjuk. Hogyan festene a feladat, a vállalkozás a legsikeresebb formájában? A résztvevők képzelete megint szabadon szárnyalhat, nincsenek bürokratikus vagy anyagi korlátok. Kihangsúlyozandó, hogy a csoportoknak csak az ideális végső képet kell megrajzolniuk, nem pedig az odavezető utat, azaz nem stratégiát kell gyártani.
- b) A „részletes vízió” bemutatása. A csoportokat képviselő csoporttagok felolvassák, elmagyarázzák saját, kidolgozott elképzelésüket. Ne legyen vita arról, hogy lehetséges-e egyáltalán a terv.

- c) A víziók tematikus csoportosítása. A vezetők ezután szétvágják, és témakörök szerint összeragasztják a képeket. Ha nagyon sok kép van, akkor először talán korlátozni kell a számukat egy öt pontos szavazattal. Ezután a témákat a falra lehet függeszteni. Minden témát részletesen ismertetünk, hogy az emberek meg tudják ítélni, helyesen csoportosítottuk-e a képeket.
- d) Egy téma kiválasztása. A résztvevők ezután felsorakoznak annak a témának a lapja alá, amellyel a leginkább szeretnének foglalkozni. A cél, hogy a látomásokból realitás legyen. A csoportképzés ezen a szinten befolyásolástól mentes, önkéntes.

6. Megvalósítás

- a) Minden csoport kap egy „ötletlapot” az induláshoz. A ötletlap voltaképpen egy kérdések formájában megfogalmazott utasításlista. Nem kötelező jellegű, csak azok hívják segítségül, akik ennek szükségét érzik.
 1. Értékek. Kezddhetünk-e azonnal? Milyen akadályok állnak előttünk? Hogyan vélekednek a munkatársak, politikusok, a hatalommal bíró emberek?
 2. Stratégiák. Milyen politikai, gazdasági támogatásra van szükségünk? Kivel tudunk együttműködni? Hogyan tudjuk bevezetni, megismertetni vagy piacósítani az ötletet?
 3. Cselekvés. Ki akar és tud dolgozni ezen az ötleten? Mennyi munkára van szükség? Hogyan tudjuk eladni az ötletet? Mi a kockázat? Mi a haszon?
- b) A témák megvalósíthatóságáról készített előmeneteli jelentés. Minden csoport feldolgozza az utasításokat, kérdéseket, és egy nagy papírlapra felírja gondolatait, terveit. Egy előre megbeszélt időpontban a csoportok újra összeülnek, és mindegyik csoport vázolja a többiek előtt terveit és ötleteit.

7. Záró értékelés

Végül mindenkinek lehetőséget adunk arra, hogy értékelje a napi tevékenységet. Ez jó lezárása a munkának, nemcsak azért, mert mindenki lehetőséget kap a hozzászólásra, ami jó érzés számukra, hanem mert ezek a megjegyzések egyben új ötletforrások is a *Jövőküvely* módszerének fejlődéséhez.

Ha nem képzési, hanem valóságos élethelyzetben alkalmazzuk a módszert, akkor érdemes több időt, akár több estét is rászánni, mert azok, akik nem szokták a „fejmunkát” (ahogy egy mezőgazdaságban fizikai munkát végző aszszony mondta egyszer, aki részt vett egy foglalkozáson), azok nagyon hamar elfáradnak. Meglehet, hogy érdeklődésüket veszítik a műhelymunka végére, holt annak részleteit nagyon élvezik. Ha megfelelő ütemben haladunk, akkor a

közösség tagjait nem csak meggondolkodtatjuk, nem csak új szempontok figyelembevételére tanítjuk, hanem aktivizáljuk is őket a közös cselekvésre.

Mind az önszervezőkörü mozgalmak, mind a *Jövőkühely* módszere módot ad a folyamatos építkezésre, de használatuk sorrendjének betartása egyáltalán nem kötelező. Vannak közösségek, amelyekben csak a most ismertetésre kerülő módszerek (interjúk, nyilvános közösségi beszélgetések, közösségi felmérés) alkalmazása után került sor a helyi tankatalógus készítésére, vagy a *Jövőkühely* módszere szerinti tervezésre.

Az egyedi módszerek után nézzük, mely lépések építik fel a gyakorlatunkban immár klasszikussá váló fejlesztési folyamatot.

Az interjú

A kezdeményezés, a lakosság megszólításának egyik fontos módszere az interjúkészítés. Egyszerűbben úgy is fogalmazhatunk, hogy kezdeményező beszélgetéseket folytatunk a helybeli lakosokkal, azokkal, akiket a helyi közösségi élet néhány, általunk ismert vezetője jelentős helyi polgároknak tart.

Hogy kik a legismertebb véleményformálók (opinion leaders), azt a kezdeményezők csoportja tudni fogja. Az első interjú végén aztán a kezdeményezők megkérdezik tőlük, hogy szerintük kit érdemes még felkeresni és megkérdezni.

Az interjú funkciója a kapcsolatfelvétel, a bizalomépítés és legfőképpen az, hogy a közösség, a helyi társadalom életébe való bekapcsolódásra, cselekvő részvételre mozgósítson.

A közösségfejlesztésben alkalmazott interjú funkciója eltér a szociológiában, pszichológiában, néprajzban alkalmazott interjúkétól, vagy a szociográfia, a közvélemény-kutatás céljaira készített interjúkétől. Ugyanis nem tényeket, véleményeket akar feltárni, összegezni és azokból kategóriákat elvonni; nem is a beszélő önmegismerését szolgálja, nem a meghallgatás iránti vágyat elégíti ki; nem egy mesterség, szokásrend, hagyomány törvényszerűségeit igyekszik az emlékezetből felszínre hozni; s nem is csak a fejlesztők tájékozódását, a közösség problémáinak beazonosítását, a kapcsolatteremtést segíti. A közösségfejlesztésben alkalmazott interjúban is megjelenhetnek ezek tendenciák, de a beszélgetés célja elsősorban az, hogy bekapcsolódásra, a közösség, a helyi társadalom életében való, cselekvő részvételre mozgósítson. Ezek az interjúk nem az életútra, a pályaképre, a hagyományokra, családtörténetre kérdeznak rá, hanem a helyi közérzetre.

Az interjúk során először a következő kérdésekkel mozgósítunk (1983, Varga):

- Mit jelent számára itt élni? Mi a jó az itteni életben? Mi a rossz?
- Min változtatna és hogyan?
- Ő maga mivel tudna hozzájárulni a változásokhoz?

A fenti három, lényegében egyszerű kérdés megválaszolása nagyfokú aktivizáló erővel bír, amit már nagyon sok helyi munka során megtapasztaltunk. Fontos azonban, hogy a kérdések hatását ne üssük agyon felesleges magyarázkozással, hanem hagyjuk őket működni. Legyen türelmünk kívárni mindent.

Alapvető magatartásunk a segítő meghallgatás, az empatikus magatartás. Törekedjünk arra, hogy beszélgetőpartnerünk jól érezze magát az interjú közben, ezért a pozitív visszaigazolás megengedett. Ha partnerünk törekszik a kommunikációs egyensúlyra, és rólunk kérdez, magunkról is elmondhatunk annyi odaillő információt, amennyit szükségesnek érzünk. Ne akarjunk másnak látszani, mint akik vagyunk, mert csak önmagunk vállalásával lehetünk hitelesek.

Vigyázzunk arra, hogy ne igyekezzünk mindent megtudni partnerünkről. Ellenkezőleg: szorítkozzunk csak a közösséghez való viszonyára, s ne engedjük a beszélgetést a kapcsolati problémák felé terelődni. Akkor csináltunk jó interjút, ha utána partnerünk jól érzi magát, és nem azon rágódik, hogy ezt vajon miért is mondta el, és adta ki magát egy idegennek.

A beszélgetés végén kínáljunk fel egy következő beszélgetési lehetőséget. Ez a beszélgetés azonban már nyilvános legyen, hívjuk meg rá valamennyi beszélgetőpartnerünket. Tegyük világossá, hogy itt egy közösségi cselekvés indul útnak, aminek tartalmát és módszereit mi magunk, együtt tervezzük és valósítjuk meg, hogy ezt a folyamatot szakemberek segítik, s hogy az ő személyes részvételét nagyon fontosnak tartjuk. Jó, ha konkrét időpontban maradvá búcsúznak el egymástól.

Az interjú után természetesen nem adunk ki információkat a helyi lakosoknak egymásról. A beszélgetés után a legcélszerűbb jegyzeteket készíteni magunknak, mert a magnó vagy a jegyzetfüzet használata növelheti a bizalmatlanságot. Az interjúk tartalma önmagukban soha, legfeljebb csak elemekben, például egy későbbi projekt-összefoglalóban vagy pályázatban kerülhetnek nyilvánosságra, akkor sem személyekhez kötődően.

Elképzelhető, hogy találkozunk nagy egyéniségekkel, olyanokkal, akik a közösség normáinak megtestesítői vagy ritka egyéni tudás birtokosai. Velük már készíthetünk olyan interjút vagy interjúsorozatot, amelyben életútját (oral history) vagy mesterségbeli tudását, a helyi hagyományokat kérjük ismertetni.

Ezeket sem pusztán a helytörténeti gyűjtés céljával, hanem azért, hogy tudásukat megőrizzük és visszaadjuk magának a közösségnek (például a következő keretekben: portréfilm, verseskötet, cikkek a helyi lapba, illetve évkönyvbe, iskolai tanórákon való bemutatás). Ezek az interjúk így a közösségi identitás élményt nyújtó forrásai lesznek.

Elegendő interjú elkészülte után a fejlesztőben, a fejlesztő csoportban kialakul egy ismerethalmaz azokról a problémákról, amelyek a helyi embereket foglalkoztatják. De nem képes még a problémákat súlyozni, még nem látszanak a fő irányok. Ehhez a nyilvános beszélgetések segítenek hozzá.

Nyilvános közösségi beszélgetések

Az első közösségi beszélgetésen a kezdeményezők az egybegyűlteket nyilvánossága előtt beszámolnak az interjúk során szerzett tapasztalataikról, a feltárolt értékekről és közösségi problémákról, és felkérjük a jelenlévőket arra, hogy válasszák ki ezek közül a legfontosabbakat. Amikor ez a lista összeáll, közösen megállapodnak a témák megvitatásának sorrendjében és az időpontokban. A következő nyilvános beszélgetéseken a közösség interjúkkal aktivizált tagjai mindig egy általuk kiválasztott témakört járnak körül (például az ifjúság helyzete, munkahelyteremtés, helyi nyilvánosság).

A nyilvános beszélgetések funkciói:

- ráismerünk, hogy a problémák közösek;
- új megközelítésben látjuk a problémákat;
- biztonságerzetet ad, hogy nem vagyunk egyedül;
- közösségi felelősségvállalás, elköteleződés jöhet létre;
- a közösségi helyzet hozzásegít a probléma közösségi megoldásának körvonalazásához;
- a kidolgozott terv képessé válik szélesebb kör bevonására.

A nyilvános beszélgetésre a közösség tagjai heterogén elvárásokkal érkeznek. Időbe, néha több találkozásba is kerül, amíg megértik, hogy ki mit akar. Nagyon gazdag csoportdinamikai folyamat ez, amelyben kiderül, hogy lehetséges-e belekezdeni a közösségi tevékenységbe, vagy további egyéni munkára, interjúzásra és más módszerekre van még szükség. Néha csalódást okoz az, ha kevesebben jönnek el, mint ahány emberrel egyénileg beszélgettünk. Az emberek számtalan ok miatt maradhatnak távol: szokatlan nekik ez a munkamódszer; nincs önbizalmuk mások előtt beszélni; korábban kudarc érte őket a nyilvánosság előtt. Tartanak attól, hogy a fejlesztők, vagy más csoport emberei is

fel akarják használni őket valamire. Nem jönnek el azok, akik úgy vélik, hogy nincs szükségük ilyesmire – például a jómódúak, az elfoglaltak vagy éppen a szegénységük miatt sérültek, valamint az átlagosnál jobban képzettek, a döntéshozók, stb. Őket is be kellene vonni a közösségi folyamatba, de külön stratégiák segítségével. Akadhat olyan is, aki eljön ugyan, de nem lehet a folyamatban benntartani, mert túlságosan elfoglalt és türelmetlen a problémák feltérképezéséhez, mert ő esetleg már ott tart, ahová a többiek majd csak beszélgetések során át jutnak el. Az ilyen embereket meg lehet kérni, hogy csak később kapcsolódjanak be a folyamatba.

Ha a szélesebb kör bevonásának igénye a nyilvánosságban megfogalmazódik, s ez majdnem mindig megtörténik, akkor már az első nyilvános beszélgetésen fel lehet vetni a közösségi felmérés alkalmazhatóságát. (A módszert később ismertetjük.) Ne siessünk azonban a kérdések formalizálásával, különösen akkor ne, ha azt látjuk, hogy az emberek szívesen beszélgetnek cél nélkül, élvezik egymás társaságát, és van még mondanivalójuk egymás számára. Angol kollégáink mesélték, hogy egy yorkshire-i falu, Reeth kezdeményező csoportja maga is nevet már saját magán, hogy több mint egy éve járnak össze, de még az első kérdést sem fogalmazták meg; igaz, hogy közben számos problémájukat megoldották. Hazai tapasztalataink szerint is gyakran beindul a közösségi cselekvés a folyamat kezdeti szakaszában, ráadásul általában a könnyebben kezelhető, hálás, sikerrel kecsegtető helyi ügyekben. Olyan közösségi cselekedetek ezek, amelyekbe a közösség tagjai minden különösebb felkészülés nélkül belefoghatnak, mert korábbi közösségi szocializációjuk, kulturális készenlétük ezt lehetővé teszi. Bonyolultabb, tervezést, egyeztetést, forrásteremtést, partnerség építést igénylő feladatok a folyamatnak csak későbbi időszakában, a cselekvési tervek elkészülése után realizálódhatnak.

A nyilvános beszélgetésre a kezdeményezők a legkülönbözőbb módon hívhatják meg a közösség tagjait: személyesen felkereshetik a számukra fontos embereket, és elmagyarázhatják nekik, mire készülnek; meghívókat küldhetnek nekik; plakátokon, hangosbemondóban, a helyi újságban, kábeltévén kelthetik fel a lakosság érdeklődését. Ha az első beszélgetés jól sikerül, és ennek híre bekerül a helyi nyilvánosságba, további beszélgetések szervezésére nyílik lehetőség, amelyek aztán heti-kétheti rendszerességgel visszatérhetnek.

A kezdeményező(k)nek tisztában kell lennie(ük) azzal, hogy a nyilvános beszélgetések résztvevőinek száma még a leggondosabb szervezés ellenére is nagyon változó lehet, s hogy semmit se érezzenek kudarcnak. Vannak sokak érdeklődésére számot tartó témák, míg más problémák kevesebb embert érinthetnek. A folyamatnak megvan a maga dinamikája is: eleinte sokan érdeklőd-

nek, majd a számuk fokozatosan csökken, csak a leglelkesebbek maradnak. A kezdeményezőknek meg kell érezniük, hogy meddig lehet a problémák közösségivé tételét „erőltetni”, és mikor kell váltani. Nyolc-tíz beszélgetés után (néha hamarabb is) már gyakran érzik úgy a résztvevők, hogy szeretnének tenni valamit, s ez azt jelzi, hogy ideje módszert váltani.

E beszélgetések során fogalmazódtak meg azok a kérdések és cselekvési alternatívák, amelyek köré a közösségi cselekedetek szerveződnek. A nyilvános beszélgetéseket közösségi tervezésnek kell követnie, amelyhez több módszer közül is válogathatunk. Ha azonban azt szeretnénk elérni, hogy a kezdeményező csoport, a központi mag kibővüljön, s a közösségi problémamegoldásnak szélesebb közösségi bázisa alakuljon ki; ha mindezt elegendő idő áll rendelkezésre, illetve a folyamat iránt már elköteleződött kezdeményezők akarata elég erős, akkor mindenképp ajánlott a közösségi felmérés módszerének alkalmazása.

A közösségi felmérés

A közösségi felmérés egy *ajtótól ajtóig* történő felmérés, amelyet maguk a közösség tagjai végeznek. A szomszédok keresik fel tehát egymást egy, a kezdeményezők által a közösségi beszélgetéseken összeállított kérdőívvel. A kérdések azokat az alternatívákat ajánlják választásra, amelyek a beszélgetések során kikristályosodtak. A kérdőív azonban nem csak véleményekre kíváncsi, hanem a választások mellé rendelhető cselekvési kapacitást is feltárja, hogy az adatok összegzése és az eredmények értékelése után több közösségi csoportban is megindulhasson a tervezés és a megvalósítás.

Ha a nyilvános közösségi beszélgetéseken felvetődik a közösség minden tagja megkérdezésének, bevonásának gondolata, a fejlesztők megkérdezhetik, hogy a jelenlévők részt vennének-e egy ilyen teljes körű közösségi feltárás megszervezésében és lebonyolításában. Röviden ismertetni lehet a munka menetét, és ha a közhangulat igenlő, újabb találkozót lehet megbeszélni a lakosokkal, most már a munka konkrét megszervezésére. Megígérhetik, hogy minden lezárt témáról összeállítanak egy kérdéssort, s valamennyi téma kivételével pedig egy kérdőívjavaslatot, amelyet végül a közösség tagjai megvitatnak, korrigálnak és jóváhagynak. Az így összeálló kérdőívet azután a kezdeményezők széthordják a településen, a szomszédságban élő minden felnőtt állampolgárhoz. Majd beszélik, elemzik és értékelik, s cselekvési tervet készítenek belőle, amelynek megvalósítását a folyamat során megalakult civil szervezetek és az általuk szervezett belső és külső partnerek együttesen végzik.

A módszert 1994-96 között fejlesztette ki a Közösségfejlesztők Egyesülete e célra szerveződött munkacsoportja: Bihariné Asbóth Emőke, Groskáné Piránszki Irén, Hallgató Éva, Kecskeméthyiné Sevidi Lilla, Keresztesi József, Magyar Istvánné, Mészáros Zsuzsa, Pálinkás Sándorné, Péterfi Ferenc, Pósfay Péter, Pocsajiné Fábian Magda, Szolnoki Ildikó, Varga Matild. A módszer kidolgozásában a vezető módszertani szerepet Huszerl József, Varga A. Tamás és Vercseg Ilona töltötte be.

A módszer azóta beépült módszertanunkba, és olyan aktivizáló módszerként tartjuk számon, amellyel egy közösség lehető legtöbb tagját tudjuk személyesen elérni és aktivizálni.

A leggyakrabban érintett helyi témák

A közösségi identitás - helyi szimbólumok megalkotása (zászló, jelvény, helytörténeti munka); nagyobb hatókörű helyi ügyek, például egy tó, kastély, táj visszavétele, rendbetétele, egy intézmény közösségi használatba vétele; a közösségi identitás erősítése (falukönyv, kalendáriumok készítése, régi szokások felelevenítése, hagyományok ápolása, élettörténetek felvétele, helytörténeti kiállítás, falugyűjtemény).

A település működtetése, külső megjelenése – településszépítés; szolgáltatások színvonalának növelése, újak megszervezése; forgalombiztonság.

Munkalehetőségek – helyi tudás, erőforrások feltárása; új, közösségi szolgáltatások beindítása; turizmus; bio- vagy ökológia; szövetkezetfejlesztés;

A település társadalma – kapcsolatok az önkormányzat, a képviselőtestület és a lakosság között; a szolgáltatásokkal való elégedettség mérése; a társadalmi és a civil részvétel helyi közösségi formái; egymás ismerete, az együttműködés és a bizalom mértéke a közösség szereplői között.

A helyi nyilvánosság, a közösségi média - az információkkal való ellátottság; a nyilvánosság kívánatos közösségi fórumai; közösségi média.

Az önkéntes munka, a helyi cselekvési kapacitás felmérése - alkalmi és szervezett formában.

Egészségügyi, szociális, oktatási, közművelődési, szabadidővel és sporttal kapcsolatos problémák feltárása, új kezdeményezések.

Környezet- és természetvédelem – a helyi vizek, zöldterületek, levegő, erdők, mezőgazdasági területek állapota, hulladékgyűjtés, helyi konfliktusok.

Településtervezés – közös térhasználat, funkciók átcsoportosítása, a fejlesztési irányok és prioritások meghatározása.

A kérdőív megalkotása

Tapasztalataink alapján elmondható, hogy a legfontosabb témák kiválasztásában a helyi lakosok kompetensnek érzik magukat, ezért aktívan részt is vesznek benne. Ugyanakkor a kérdések megfogalmazása szinte kizárólagosan a mi szakmai feladatunk marad, amit aztán a helybeliek mérlegelnek, javítanak, elfogadnak vagy elvetnek.

A folyamat úgy zajlik, hogy minden alkalommal egy-egy témáról beszélgetünk – néha több estén át –, emlékek, vélemények kerülnek elő, amelyekből a beszélgetés végén a fejlesztő óvatosan megfogalmaz egy-egy kérdést: így gondolkodják? A beszélgetések során kirajzolódnak a problémák kezelésének lehetséges útjai is, s ezek választható alternatívákként kerülnek megfogalmazásra. A következő nyilvános beszélgetésre a fejlesztő elviszi a szakszerűen megfogalmazott kérdéseket, és ekkor kezdődik a vita.

A nyitott és a zárt kérdések ügye sokunkat foglalkoztat. Tény, hogy a zárt kérdések sokkal könnyebben feldolgozhatók, de az egyéni válaszok sokasága, az új ötletek, az érzelmi viszonyulások csakis a nyitott kérdések során kerülnek elő. A nyitott kérdések feldolgozása több helyütt okoz külön örömet a helybelieknek, jól kategorizálják a válaszokat, másutt nem is dolgozzák fel őket, csak összehasonlítják egymással a válaszokat.

A legnagyobb gondot a kérdések összeállításánál a szinte minden szereplőben, helybeliben és fejlesztőben egyaránt fellépő belső produkciós kényszer okozza. Itt érhető tetten leginkább a demokratikus együttlét szokatlansága, s hogy mennyire nehezen tűrjük a bizonytalan, nyitott helyzeteket: „legyen már valami, csináljunk már valamit!” Sajnos ez a probléma a szakembereknél is felmerül, aminek oka főként az, hogy mielőbb be akarják bizonyítani a közösségfejlesztés és a maguk hasznosságát. A túl korai cselekvéssel azonban épp a bizonyítás lehetősége vesz el, mert a munka leszűkül néhány hangadó emberre, a tágabb kör számára pedig formálissá válik. Kapnak ugyan egy kérdőívet, amit kitöltenek, de ettől még nem jön létre *helyi mozgalom*. Pláne nem olyan, amely állandóan újabb és újabb résztvevőket és elképzeléseket kapcsol be a közösségi

folyamatba, amely hol kevesebb, hol több szereplővel, hosszantartóan, akár évekig is meghatározó módon van jelen a település életében. A fejlesztőben meglévő bizonytáti kényszer alapvetően pozitív motiváció a fejlesztői munka szempontjából, de a hangsúlyokat máshová kell tenni.

Nagyon fontos például, hogy minden nyilvános beszélgetésen hangozzék el egy összefoglaló (nem feltétlenül a fejlesztő szájából) arról, amit az előző alkalommal végeztünk; hogy mindig pontosan megjelöljük az aznapi összejevetel célját és tartalmát; hogy a végén megtaláljuk az ülés lezárásának legjobb pillanatát, és megjelöljük a további együttműködés értelmét, tartalmát. Ha a fejlesztő bizonytalan, a résztvevők is azzá válnak, és nagyon meg fogják gondolni, hogy mire fordítják csekély szabadidejüket.

Gyakori tapasztalatunk, hogy az emberek az időhiányra hivatkozás mögé rejtik önbizalomhiányukat. Gyakran amiatt nem létezik helyi aktivitás, mert nem hisznek abban, és megelőző pozitív tapasztalatok hiányában nem is hihetnek, hogy nekik is sikerülhet befolyásolni a sorsukat. Hogy a remény és az önbizalom megérjen bennük, s a folyamatot magukénak érezzék, ahhoz idő kell, tehát semmit sem szabad siettetni.

Több esetben nagy vitát vált ki, hogy névtelenül vagy névvel kérjük-e vissza a kitöltött kérdőíveket? A névtelenség mellett szól a szabadabb véleménynyilvánítás lehetősége, a név megadása mellett az, hogy a későbbi munkában tudni fogjuk, kit mi érdekel, és ki mire vállalkozik. Mindkét megoldás mellett szenvedélyes pró és kontra érvek hangoznak el, és a végén a legtöbben a kompromisszumos megoldást választjuk: mindkettőre lehetőséget adunk. („Kíván-e bemutatkozni, vagy inkább a névtelenséget választja? igen-nem. Ha igen, neve és címe:”) Olykor külön lapot mellékelünk a kérdőívhez, felsorolva benne a jövőben lehetséges tevékenységeket, kérve, hogy jelölje be azokat, amelyek indulásakor értesítést vár, s e lapon adunk lehetőséget a név és a cím közlésére. E lap a kérdőívtől elkülönítve adható be.

A vita okai szerteágazóak, s nemcsak negatív történelmi tapasztalatokra gondolok most, hanem jelenkori érdekellentétekre, helybeli konfliktusokra és a felelős, nyilvánosság előtti elköteleződés nehézségére. A helyes választás attól is függ, hogy milyen kérdéseket teszünk fel. „Legyen-e bolt?” Erre a kérdésre a választ borítékolni lehet, hiszen mindenki igennel fog válaszolni, és alá is írja a nevét. De ha azt kérdezzük, hogy mi a véleménye az önkormányzat munkájáról, akkor minden bizonnyal inkább a névtelenséget választják a lakosok.

Összefügg ez a kérdés a kérdőív szétosztásával és összeszedésével is, illetve azzal a szándékunkkal, hogy a kezdeményezők segítenek kitölteni az íveket azoknak, akik azt kérik. Volt olyan lakos, akit megvádoltak azzal, hogy a házhoz kivitt ívre már a kitöltést követően, a kapun kilépve ráírta, ki töltötte ki. E helyütt azt javasolták, hogy dobozokat helyezünk el a településen, s aki nem

akarja kézbe visszaadni, az dobja be a dobozok valamelyikébe a sajátját. Ugyanitt azt is javasolták, hogy csak azért menjünk vissza, hogy megkérdezzük, kell-e segítség és hogy felhívjuk a figyelmét arra, hova kell bedobni a papírt.

Sajnos, az ívet kihordók és begyűjtők valóban visszaélhetnek szerepükkel, és tényleg beazonosíthatják a neveket, de véletlenül is felismerhetik a kitöltő személyét. Ezt kiküszöbölheti a borítékban való kiosztás és beszédés.

Minden döntés felelősséggel jár, aminek később előnyei és hátrányai is lehetnek, ezért fontos, hogy a közösség választani tudjon az alternatívák között, és úgy döntsön.

Ha a csoport úgy érzi, hogy elkészült a kérdőívvel, akkor először próbakitöltést javasolunk. Ez a legbiztosabb módszere annak, hogy felülvizsgáljuk: jól, érhetően, egyértelműen tettük-e fel a kérdéseket? Mennyire nehéz vagy könnyű rájuk válaszolni? Mennyi ideig tart a kitöltésük? A nyilvános beszélgetéseken gyakran aggódnak amiatt, hogy túl sokáig fog tartani a kérdőív kitöltése. A próba során pedig meglepetéssel tapasztalták, hogy egy bonyolultnak tűnő, hosszú kérdőív kitöltése sem tart tovább fél óránál. Ezután összegezzük a tapasztalatokat, és elvégezzük a kérdőíven az utolsó javításokat.

A véglegesített kérdőív szétoztása és összeszedése

A kérdőíveket annyi példányban sokszorosítjuk, ahány 14, 15 vagy 16 éven felüli lakos van a településen. A korhatárt mindenütt a helyiek határozzák meg. Ezután egy képzés kezdődik a munka további menetéről. Mindannyian, akik ebben a folyamatban részt vettünk, tudjuk, hogy az egész közösségi folyamat mindvégig egyben képzés is, s nem csak a helyi lakosoknak, hanem a kezdeményezőknek is. Ez a képzés tehát nem hangsúlyosabb az előzőeknél, csak konkrét ismereteket ad át, instruktívabb, direktebb jellegű célképzés. Azt is itt említjük meg, hogy mint minden fejlesztési folyamatban, ebben is nagy lehetősége van annak, hogy a közösségek egymást tanítsák, a tapasztalatcseréknek, amely szerintünk a civil képzések legfontosabb eleme.

Megbeszéljük tehát kezdeményező csoportunkkal a feladatok sorrendjét és tartalmát:

- a családok felkeresése, a célok ismertetése;
- a kérdőív elkészítési folyamatának ismertetése;
- a kérdőív átadása, a kitöltéséhez magyarázatot fűzünk;
- a közösen megállapított határidőre (3–7 nap) újabb látogatást beszélünk meg;

- probléma, kérdés esetén, konzultáció igényével, a megadott időn belül a szomszédság lakosai felkereshetik a szervezőt otthonában;
- a határidő lejártakor ismételt felkeresés. Ha valaki nem tudta önállóan kitölteni az ívet, annak megpróbálunk segíteni. Minden érdeklődőt meghívunk a következő nyilvános beszélgetésre, a kérdőívek értékelésére;
- a kitöltött kérdőívek eljuttatása a megadott időpontban a szervezési központba.

A megbeszélések után a kezdeményezők felosztják maguk között a település utcáit, házait vagy lakásait, maguk határozzák meg a meglátogatandók körét, s megkezdődik a szűkebb értelemben vett közösségi felmérés.

A fogadtatás

A fogadtatás mindenütt a településen uralkodó légkörtől függ. Ha sokan tapasztalnak is bizalmatlanságot, nemtörődömséget, többnyire a kezdeményezés elfogadásáról számolhatunk be. Még olyanok is, akik első meglepetésükben azonnal elutasítják az együttműködést, fél órát-órát beszélgetnek a helyi fejlesztővel, s végül elfogadják az üres ívet. Előfordult, hogy a család „ügyeletes kitöltője” töltötte ki az íveket – mindeniket ugyanolyanra (ilyen esetekben a fel dolgozók megállapodnak a korrekció módjában).

Tapasztaljuk, hogy többen nem tudtak mit kezdeni a nyitott kérdésekkel, egyes kezdeményezők szerint „kényelmi okok miatt nem töltik ki” ezeket a kérdéseket, „nem vesződnek velük”. Jobb, ha a nyitott kérdéseket interjú formájában vesszük végig, javasolta valaki. Legyenek a kérdőívek rövidebbek, de jelentkezzünk rendszeresen, mondta másvalaki. Előfordult, hogy elkészül ugyan a kérdőív, de a falu öregei nem töltötték ki, így a tenni akarók köre továbbra is nyilvános beszélgetéseken dolgozik együtt.

A kezdeményezők helyi csoportja mindenütt tele van élményekkel – „ráment a héten minden estém” panaszoik örömmel. Meglepi őket is, hogy milyen keveset tudnak egymásról, s az is, hogy milyen nagy szükség van a beszélgetésre. A bírálatok mellett ígéreteket is gyűjtenek (melyeket a későbbiekben megtanulnak fenntartással kezelni). Meglepő számukra az is, hogy milyen sokan töltik ki az íveket. Mindenki ráérez, milyen nagy dolog az, hogy az egész települést rávették a közös gondolkodásra.

Mindez a gazdag folyamat persze kevésbé gazdag olyan közösségekben, ahol az előkészítésbe kevesebbet fektettek, ahol elsiették a kérdések megalkotását, ahol végül csak öt-hat emberrel dolgoznak, és az iskolásokat vagy a postást bíz-

zák meg az ívek széthordásával. De még ezeken a helyeken sem a kitöltött ívek mennyiségével volt a baj – tehát a kérdőív még így is betöltötte a véleményfeltárás funkcióját –, hanem a közösségi folyamat dinamikájával.

A közösségi folyamat dinamikája

A közösségi felmérés kezdeményezés-sorozat, amelyben felfutások és megtorpanások követik egymást, attól függően, hogy mennyire érdekes, élményekkel teli a munka; milyen a kezdeményezők társasága; jól haladnak-e, látják-e értelmét; megbirkóznak-e az adott feladattal; csatlakoznak-e újak a folyamathoz; mit tud a kezdeményező mag az újakkal kezdeni; segíti-e a nyilvánosság a munkát, vannak-e biztató eredmények, sikerek, vagyis van-e felhajtó erő? Am a folyamat csak akkor válik hosszsan tartóvá, ha mindvégig a helyi nyilvánosságban zajlik.

A nyilvánosság folyamatos szervezése

A folyamatos visszacsatolás szerepe a folyamatban mindvégig perdöntő. Csak úgy csatlakozhatnak mindig újak a munkához, ha rendszeresen tudomást is szereznek róla, és felkelti kíváncsiságukat. A kérdőívek kitöltése után pedig nagyon fontos, hogy a lehető leggyorsabban, visszajelezzük az első eredményeket azért, hogy ne érezzék úgy az emberek, hogy nem történik semmi. De az erkölcsi megfontolásokon túl annak is ugyanolyan fontos szerepe van, hogy megadjuk a lehetőséget az újonnan érdeklődők bekapcsolódására, egy valóságos helyi mozgalom kialakulására. A nyilvánosság felhajtó ereje óriási, minden jól sikerült akció nagy lendületet ad a munkának.

Több helyütt éppen ez a felismert szükség szüli a helyi újságot, a közösségi rádiót, a kábeltévé helyi adásait. Más kérdés, hogy az így létrejött helyi médiumok nem kezdenek-e el egy más logika alapján működni, és hogy mindenütt szolgálják-e majd a közösségi felmérés ügyét.

Ebben a stádiumban már nem csak a kérdőíves munka van, hanem megindul az aktív tevékenykedés – újságszerkesztőség és tanfolyam; tóbizottság majd -egyesület; tapasztalatcserék, képzések, nyári táborok alakultak számos helyen. Ezeket az akciókat is mind figyelemmel kell kísérni a helyi nyilvánosságban, nem szabad hagyni, hogy elaludjon az érdeklődés, mert akkor az egész munka befulladásra kerül. A tévé, rádió heti rendszeres beszámolójától a telefonos játékokig, a rendszeres jelentkezés az újságban, a környék lapjaiban olvasható tudósítás,

az érdeklődő vendégek fogadása és az arról való híradás – így szerveződik magává az életté a közösségi munka.

A visszacsatolás persze nem csak újságcikkek és tévéműsorok formájában történhet. Nyilvános fórumokat lehet rendezni; minden családhoz eljuttathatók a részeredményeket tartalmazó rölapok; a közösségi helyeken – művelődési ház, orvosi rendelő, önkormányzat, boltok – tablókat lehet kitenni a falra; meg lehet beszélni az eredményeket a helyi közösségekben, klubokban; össze lehet hívni az azonos dolgok iránt érdeklődőket; s az önkormányzatnak is fel lehet ajánlani egy közös megbeszélést.

A legteljesebb módja a visszacsatolásnak a kezdeményező csoport összefoglalóját tartalmazó füzet, amelyet minden házhoz el kell juttatni, s amelyben újabb módját kell megjelölni a további együttműködésnek.

A kérdőívek értékelése

„A kérdőívek számítógépes feldolgozásában és a szöveges részek értékelésében is részt vállaltam. Nagyon sokat jelentett számomra ez a munka, hiszen én is jobban megismerhettem a falu lakóinak véleményét.” (Egy helyi lakos)

A munkának ebben a szakaszában olyan emberek válhatnak aktívvá, akik eddig nem tevékenykedtek sokat – olyanok, akiket vonz a számítógépes munka, és akiket érdekel a közösség véleménye. Általában a fiatalabb korosztályhoz tartoznak, nők, gyermekükkel otthon lévő anyukák, munka nélküli fiatal férfiak. Itt egy újabb képzés indul, az ún. információ-technológiai képzés. Nagyon érdekes és tanulságos folyamat az, ahogyan ez a csoport számba veszi a településen fellelhető számítógépeket, és megpróbál hozzájuk férni. Általában rögtön előállnak azok az emberek, akik segítenek, gépidőt adnak, sőt tanítanak, de elzárkózásra is van példánk.

Az adatok beírása, összegzése, a százalékok kiszámítása, ha munka- és időigényes is, de nem nehéz feladat, s általában nagyon élvezik az emberek. Nehezebb az adatok értelmezése, az összegzés megírása, a következtetések levonása, a javaslatétel.

Az értékelés fókuszában állhatnak:

- a meglévő, számba vett erőforrások;
- a hiányok;
- az azok kihasználására vagy mérséklésére született javaslatok;
- a javaslatok megvalósításához szükséges befektetések;

- emberi befektetések ;
- közösségi szerveződések, tanulási, tájékoztatósi folyamatok beindításának szükségessége;
- anyagi befektetések: vállalkozási, szövetkezeti formák keresése, pályázati lehetőségek megragadása;
- a mindehhez szükséges szakmai, szaktanácsadói, információs és szervezési háttér biztosítása, közösségi álláshelyek teremtése.

A cselekvési terv

A lakossági cselekvési terv tehát lényegében egy, a helyi civil társadalom által kifejlesztett program, amely hosszabb távra – 3-5 évre – szól, és amelynek megvalósulásához több területen kell előre megtervezett és összehangolt lépéseket tenni. Ezek a megtervezett, egymást erősítő tevékenységek alkotják a cselekvési programot, amelyet kisebb egységekre, projektekre bonthatunk.

A megvalósításhoz közeledvén, a szükségletek és tevékenységek között a közösségnek először is valamiféle sorrendiséget kell felállítania, erre szolgál a tervezési mátrix. Ez a teendők táblázatba foglalását jelenti, felosztását „most”, „hamarosan” és „később” elvégzendő tevékenységekre. A mérlegelés fő szempontja itt is elsősorban a közösség kapacitása, de számításba jöhetnek más megfontolások is. Egy újonnan alakult helyi civil szervezet például gyors és könnyű sikert akar elérni, s nem fog azonnal egy bonyolult, konfliktusokat keltő és nagy szakértelmet követelő munkához. Ha azonban a tervezést már gyakorlott civilek, erős szervezetek végzik az önkormányzattal, üzleti szektorral közösen, akkor akár nagyságrendekkel nagyobb és bonyolultabb tevékenység megvalósításába is kezdhetnek. A táblázat azoknak az embereknek, intézményeknek a körét is feltünteti, akiknek a kompetenciájába a közösségi csoport szerint az adott ügy tartozik. Ilyen a helyi önkormányzat, bizonyos helyi lakosok, helyi közösségi szervezetek, szakértők, szakmai és érdekképviselői szervek, a munkaügyi központ, a központi kormányzat. Lehet a táblázatnak egy „hogyan?” rovata is, amelybe a megvalósítás módjait írhatók. Például *első lépés: képzés, második lépés: a szervezet (például szövetkezet) megalakítása* és így tovább.

Az előbbi feladat megoldása során az esettanulmányból valószínűleg több projekt ötlete is kirajzolódott, s belőlük akár több is megfelelő lehet ugyanannak a problémának a megoldására. Ezeket kezelhetjük alternatív megoldási lehetőségekként, amelyeket elemeznünk kell, s amelyekről el kell döntenünk, hogy közülük melyik hozható leginkább összhangba a közösség jelenlegi kapacitásával (munkabíráásával, szakértelmével, anyagi tehetségével). A jónak, re-

álisnak ítélt projekt vagy projektek ezek után már egy tervezési munka tárgyát képezhetik.

A projektek tervezésénél számba kell venni, hogy melyek a megvalósításukhoz szükséges emberi befektetések: közösségi szerveződések, tanulási, tájékoztatósi folyamatok beindításának szükségessége; anyagi befektetések; vállalkozási, szövetkezeti formák keresése, pályázati lehetőségek; mindehhez milyen szakmai, szaktanácsadói, információs és szervezési háttér szükségeses, és milyen közösségi álláshelyeket kell létrehozni.

Képzések, a feladatok elvégzésére való képesség tétel

Számos szükségesnek ítélt feladat kivitelezése csak képzés által valósulhat meg. Maga a feltárási folyamat egyben képzés is, akár tudatosítjuk ezt a kezdetekkor, akár nem. A lokális közösségben történő gondolkodást is tanulni kell. Képzés szükséges mindenféle számítógépes munkához. A partnerek keresése is akkor igazán hatékony, ha azt arra felkészített emberek végzik. A demokráciáról, a civil társadalomról, a kormányzati, a nem kormányzati és az üzleti szektor feladatairól ugyancsak fontos tanulniuk a helyi önkénteseknek. A feltárás során megfogalmazódó feladatok szintén képzést tesznek szükségessé. A helyi projektek kulcsemberei megtanulnak pályázatot írni; a leendő vállalkozók vagy kisszövetkezetet alapítók vállalkozói vagy szövetkezetalapítási tanfolyamon vesznek részt, vagy ellátogatnak sikeres vállalkozókhoz, már működő szövetkezetekhez; a falusi turizmusba bekapcsolódók vendéglátói és nyelvtanfolyamokat, bel- és külföldi tanulmányutakat szerveznek. Az egyes tevékenységekhez szükséges pénz előteremtése is részben a közösség feladata. A pályázáshoz szükséges információk, a tevékenység rövid és hatásos összefoglalása, költségvetés készítése szintén megtanulandó feladat.

A képzéseket részben a közösségfejlesztők, közösségi munkások, részben a szervezésükkel a közösséghez kapcsolható képzési szervezetek végzik. A kiépített helyi önkéntesek a település közösségi munkásaivá válhatnak.

Partnerség építése

A lakossági cselekvési tervet, amely valószínűleg a közösség fejlesztésének terve lesz, írásban is össze kell foglalni. Szerencsés, ha a tervet a helyi képviselőtestület meg is tárgyalja, s ezzel kezdetét veszi a rendszeres partneri viszony kiépítése a lakosság és az önkormányzat között. Ez egy újabb tanulási folyamat,

amely az önkormányzatiság és a civilség lényegéről, sajátosságairól, egymást kiegészítő jellegéről szól. A közösség tagjai és csoportjai megtanulnak javaslatokat, előterjesztéseket készíteni, azokat bizottsági ülésekre vagy képviselőtestületi ülésre vinni, s így részt venni a döntéshozatalban. Szerződést köthetnek az önkormányzattal, felelősséggel üzemeltethetnek parkot, játszóteret, lakóterületi klubot, roma közösségi házat, információs irodát, álláskereső klubját. Munkájukhoz forrásokat teremtenek, és rövidesen állandó tényezőivé válnak a helyi társadalmi életnek. Az önkormányzat pedig megtapasztalja a civil cselekvés értelmét és erejét, s azt, hogy az az önkormányzati munkát kiegészíti.

A tervet el lehet juttatni a közösségen túlra, a szomszédos önkormányzatokhoz és civil szervezetekhez, a kistérség, a régió településeinek hasonló munkát végző közösségeihez és önkormányzataihoz; a megyei közgyűléshez; remélt partnerintézményekhez és szervezetekhez, potenciális támogatókhoz, a médiához. Ez a munka egyben lobbizás is, a feladattervben meghatározott külső segítség bevonása, aktivizálása, szakértők és pályázati támogatás, közösségi álláshely teremtése.

Fontos tehát, hogy az alakuló közösségi szervezetek menedzseljék a tervet. Osszák föl maguk között, ki kivel lesz kapcsolatban, ki kivel beszél meg később személyesen is a korábban írásban megküldött tervet. Az így született észrevételeket, megállapításokat pedig folyamatosan be lehet építeni a tervbe.

Új civil szerveződések megalakulása

A közösségi feltárást végző helyi lakosok, a kezdeményezők, a szerkesztők, a kérdezők, az értékelők már maguk egy közösséget alkotnak, amelynek saját tevékenysége maga a közösségi feltárási, és amelynek költségeire pályázni is tud. Emellett a közösség mellett még számos másik is kibontakozik a tervek megvalósítása során. Velük immár a csoporton belül kell újra végigbeszélni identitásukat, feladataikat, stratégiájukat, további, lehetőleg bentlakásos képzés keretében.

Segíthet új közösségek megalakításánál a helyi tehetségek közjóért való munkálkodása, például helyi lap indítása, múzeum kialakítása, nyelvórák adása. Mindenütt közösségi megoldásokat keressünk!

Közösségi tanácsok

A helybéli civil szervezetek általában egymástól elszigetelten dolgoznak. Gyakran hétköznapi eseményeket szerveznek, vagy egy hobbi hozza a lakosokat időről időre össze. Közösségfejlesztői segítséggel ezek a szerveződések kimozdíthatók a maguk partikularitásából, és kapcsolatokat lehet kifejleszteni köztük. A rendszeressé váló párbeszéd kialakíthat egy, a helybeliségről folytatott kommunikációt, s ez megsokszorozhatja a helyi közösségért, a helyi közjóért tenni is hajlandó helyi lakosok számát. A folyamat a kommunikáció fejlesztésével és képzésekkel segíthető, s mindezek révén egy magasabb szintű tudatosság alakulhat ki a civilek helybeli társadalmi szerepéről.

Az együttműködést rendszeressé tevő új intézmény neve lehet például közösségi tanács vagy bármi más, benne pedig a helyi szervezetek képviselői, valamint helyi véleményformálók tudatosan gyakorolhatják állampolgári és civil szervezeti jogait. Elképzeléseket fejlesztenének ki a terület jövőjével kapcsolatosan, majd ezeket képviselnék is a helyi, területi döntéshozatalban. Működhetnek helyi irodát, alkalmazhatnak szakembert, akik a tanácsok által fontosnak tartott kérdésekben kidolgozzák a civil álláspontot. A tanácsok konzultatív státusszal rendelkezhetnek a helyi döntés-előkészítésben, és részt vehetnek a döntések végrehajtásának ellenőrzésében is.

A közösségi tanácsok tehát nem a közvetlen helyi cselekvésre fektetnének súlyt, hanem inkább a fejlesztés irányainak, aktuális kérdéseinek és a végrehajtás módjainak meghatározásában képviselnek egy jól kimunkált civil álláspontot.

Koordináció

A közösségi cselekvés lokális intézményeinek működtetése, munkájuk összehangolása szakembert követelő feladat. Ezt a szakembert hívják közösségfejlesztőnek, közösségi munkásnak. Ilyen szakembernek ma már minden településen kellene dolgoznia, s a térségek, régiók közös identitásának és együttműködésének fejlesztése pedig elképzelhetetlen az effajta társadalomfejlesztő, kezdeményező és segítő munka nélkül.

A módszerek alkalmazása során a megszólítottak felelősséget vállalnak a folyamatért, engedik megismerni cselekvési kapacitásait, s kedvük, érdeklődésük és tudásuk szerint elköteleződnek a közösségi munkában.

Bármelyik módszert választjuk is, a lényeg az, hogy a közösség véleményét és cselekvési késztetését ne csak a kezdeményezők, hanem az általuk aktivizált

helyi lakosok sokasága tárja fel, mert csak így nőhet helyi mozgalommá, majd a közösség életének állandóan jelen lévő részévé a közösségi munka.

Akik többet szeretnének tudni a közösségfejlesztés munkájáról, keressék fel a közösségfejlesztés honlapját a www.kka.hu címen, illetve konzultáljanak a Községfejlesztők Egyesülete munkatársaival, akiket a 1011 Budapest, Corvin tér 8. szám alatt, a 201-5728-as telefonszámon vagy a kofe@kkapcsolat.hu címen kereshetnek fel. A „Legalább ennyit a közösségfejlesztésről” című internetes kiadványban az érdeklődők **esettanulmányokat** is olvashatnak.

Felhasznált irodalom

Bakonyszentkirály, Bakonyoszlop és Csesznek Közérdékű Községi Kalendáriuma. Szerkesztő-közösségfejlesztő: Varga A. Tamás - Vercseg Ilona. Budapest, Bakonyszentkirály Községi Közös Tanács, Népművelési Intézet, 1984.

Biddle, W.W. - Biddle, L.J.: A közösségfejlesztési folyamat. Közösségszolgálat, Országos Közművelődési Központ. Budapest, 1988. (magyarul megtalálható a honlapon).

Campfens, Hubert bevezető tanulmánya a Community Development Around the World c. kötetből, University of Toronto Press, 1997.

Franz Vilmos – Keresztesné Várhelyi Ilona: Tanulókör-változatok a Hajdúságban. Népművelési Intézet Művelődési Otthon és Klub Osztály, Kőlcsey Ferenc Művelődési Központ Felnőttnevelési Stúdiója, Budapest, 1981.

Gergely Attila: A települési közösség vizsgálatának elméleti kereti az amerikai szociológiában. Kézirat, 1974.

Germain, Carel B.: A közösségi munka helye a szociális munka ökológiai megközelítésében. In: Varsányi Erika szerk.: Megfigyelés és cselekvés. Válogatás a közösségi munka elméletéből. Balassi Kiadó, Budapest, 1999.

Gilchrist, Alison: Community Work in the U.K. Kézirat, 2000.

Grayson, John: Civil Society, Community Development – training modul, 2000.

Dr. Gyekiczky Tamás: Emberi erőforrások és modernizációs stratégiák, T-Twins Kiadó, Budapest, 1994.

Henderson, Paul-Thomas - David, N.: Skills in Neighbourhood Work. National Institute Social Services Library No. 39. London, Allen and Unwin, Boston and Sidney 1980, 1987.

Iskolarendszereken kívüli felnőttoktatás Svédországban. Összeállította a CESAM svéd Közösségfejlesztő Egyesület, 1994.

Jung, Robert - Millert, Norbert: The Future Workshop Method. Kézirat, é. n.

Miszlivetz Ferenc: A civil társadalom nyomvonalai az új európai térben. In: Magyar és európai civil társadalom, Pécs, 1999.

Párbeszéd Kör Kézikönyv. Útmutató 1-2, Találjuk ki Magyarországot Klub Párbeszéd Kör Programja, Budapest, é.n.

Perlman, R. – Gurin, A.: Közösségszervezés és társadalmi tervezés. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 1993. (magyarul megtalálható a honlapon)

Péterfi Ferenc: Nyilvánosság, öntevékenység, animáció. OKK, Budapest, 1987.

Péterfi Ferenc: A helyi nyilvánosságot szervező módszerek. In: Varga A. Tamás - Vercseg Ilona: Közösségfejlesztés. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 1998. IX. fejezet.

Schiffer Rita: Settlement. Az újpesti Főiskolai Szociális Telep. In: Mozaikok a szociális gondoskodás hazai történetéből II. Szoc. Munka Alapítvány, 17. kötet, Budapest, 1977. 31-75. oldal.

Schumacher, E. F.L.: Small is Beautiful. Blond and Briggs Ltd, London, 1973.

(Szegedi) Címgyűjtemény. Szerk. Pintér Tibor. Szeged Bartók Béla Művelődési Központ, 1983.

Tanulókori Kalauz. Összeállította Otso Appelqvist. Szerk. Keresztesné dr. Várhelyi Ilona. Népművelési Intézet, Budapest, 1981.

Varga A. Tamás: Lépésvajaslalok a helyi közösségfejlesztés kialakulásához, Kultúra és Közösség 3. szám, Budapest, 1988.

Varsányi Erika szerk.: Megfigyelés és cselekvés. Válogatás a közösségi munka elméletéből, Balassi Kiadó, Budapest, 1999.

Varga A. Tamás - Vercseg Ilona: Közösségfejlesztés. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 1998.

Warren, R. L.: Towards a Reformulation of Community Theory in Human Organisation, vol. XV. Kiadó, é. n.

Javasolt irodalom

Ami a témához a legközelebb áll:

Parola – a közösségi fejlesztőmunka folyóirata. Főszerkesztő Péterfi Ferenc. Kiadja a Közösségfejlesztők Egyesülete, 1990-től évente négyszer (minden száma megtalálható a honlapon).

Varga A. Tamás - Vercseg Ilona: Közösségfejlesztés. Magyar Művelődési Intézet, Budapest. 1998. (megtalálható a honlapon magyarul, angol nyelvű összefoglalóval)

Ajánljuk még a következőket:

Bibó István: A magyar demokrácia válsága. In: Válogatott tanulmányok, Második kötet 1945-1949, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985. 50-57. o.

Biddle, W.W.- Biddle, L.J.: A közösségfejlesztési folyamat. Közösségszolgálat, Országos Közművelődési Központ, Budapest, 1988. (magyarul megtalálható a honlapon)

Budapesti Nyilatkozat. Az európai civil társadalom fejlesztése a közösségfejlesztés eszközeivel. Március 25-28. Közösségfejlesztők Egyesülete, CEBSD, IACD és KÖFE Konferencia-záródokumentum, Budapest, 2004.

Csefkó Ferenc - Horváth Csaba szerk.: Magyar és európai civil társadalom. Pécs, 1999. A könyvben Miszlivetz Ferenc, Varga Tamás, Szabó Máté, Ágh Attila, Bozóki András cikkei olvashatók. Megtalálható a Közösségi Adattárban,

1011 Budapest, Corvin tér 8. szám alatt, egyes tanulmányai pedig olvashatók a honlapon.

Gergely Attila: Intézmények építése a helyi közösségekben. Közösségfejlesztők Egyesülete, Parola-füzetek. Budapest, 1991. (megtalálható a honlapon)

Henderson, Paul: Társadalomhoz tartozás és állampolgáriság Európában. Közösségfejlesztők Egyesülete, Parola-füzetek. Budapest, 1997. (megtalálható a honlapon magyarul és angolul)

Közösségi munka. Szöveggyűjtemény. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 1993. (magyarul megtalálható a honlapon)

Közösségfejlesztés és munkahelyteremtés. Szerk. Vercseg Ilona. Közösségfejlesztők Egyesülete, Parola füzetek. Budapest, 1997.

McConnell, Charlie: A közösségfejlesztés támogatása Európában. Közösségfejlesztők Egyesülete, Parola-füzetek. Budapest, 1992. (megtalálható a honlapon angolul és magyarul)

Rothman, Jack: A közösségi beavatkozás megközelítései. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 2002. Parola füzetek (angolul és magyarul megtalálható a honlapon)

Perlman, R. – Gurin, A.: Közösségszervezés és társadalmi tervezés. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 1993. (magyarul megtalálható a honlapon)

Szomszédügyi gazdaságfejlesztés. Közösségfejlesztési példák az európai gyakorlatból. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 2000. (a honlapon angolul és magyarul megtalálható)

Varga A. Tamás - Vercseg Ilona: a Közösségfejlesztés című könyv "Válogatás a közösségfejlesztéssel kapcsolatos hazai irodalomból" című összeállítása.

Varsányi Erika szerk.: Megfigyelés és cselekvés. Válogatás a közösségi munka elméletéből, Balassi Kiadó, Budapest, 1999.

www.cebsd.org

www.iacdglobal.org

www.cdx.org

